

**Felelősségi rendszerek dinamikája a XXI. század jogában,
avagy a magánjogi és a büntetőjogi felelősség összehasonlítása**

Jelige: Perpetuum mobile

Tartalomjegyzék	
Tartalomjegyzék	1.
I. Bevezető elmélkedés	2.
1.1. Alapvetés	2.
1.2. Jogtörténeti kitekintés	3.
II. A két rendszer közös elemei	6.
2.1. Büntetőjogi jogellenesség	7.
2.2. Polgári jogi értelemben vett jogellenesség	9.
2.2.1. Jogellenesség az új Ptk-tervezetében	11.
2.3. Az okozatosság, mint a két rendszer közös pontja	11.
2.4. A vétkesség	13.
2.5. A szankció	16.
2.6. A büntetőjogi felelősség további elemei	16.
2.6.1. A tényállásszerűség	16.
2.6.2. A társadalomra veszélyesség-materiális jogellenesség	17.
2.6.3. A társadalomra veszélyesség hiányának jogalkalmazói megállapíthatósága	18.
2.6.4. A bűnösség	19.
2.6.5. A gyermekkor - mint büntetőjogi felelősséget kizáró ok határának változása, és a jogos védelem szabályozása az új Btk-ban	20.
2.7. A polgári jogi felelősség egyéb kérdései	21.
2.7.1. A szerződésszegéssel és a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség	21.
2.7.2. Az előreláthatósági klauzula szerződésszegés esetén az új Ptk. tervezetében	22.
2.7.3. Kárelhárítás, kárenyhítés az új Ptk-ban	23.
2.7.4. A káronszerzés tilalma	23.
2.7.5. A felelősség egyes esetei	24.
III. A XXI. századi jogunk érdekes kérdései	25.
3.1. A jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása	25.
3.2. A jogi személy felelőssége a magánjogban avagy a „lepel-áttörés” doktrínája	27.
3.3. A korporációs felelősség az angol, illetőleg az észak-amerikai jogterületen	29.
3.4. A környezetért való polgári és büntetőjogi felelősség és a kolontári vörösiszap katasztrófa	31.
IV. Összegzés	33.
Irodalomjegyzék	34.

Felelősségi rendszerek dinamikája a 21. század jogában, avagy a magánjogi és büntetőjogi felelősség összehasonlítása

I. Bevezető elmélkedés

A dolgozatban két, igen érdekes jogterület összevetésére vállalkozom, mi több a jog szövevényes útvesztőiben keresem a magánjog és a büntetőjog közös kapcsolódási pontjait. Témaválasztásom indoka az, hogy a jogi felelősség kérdése, jelen korunkban is igen aktuális. Kodifikációk korszakát éljük, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy ez év júniusában az Országgyűlés elfogadta, és 2012. évi C. elnevezéssel törvénybe iktatta az új Büntető Törvénykönyvet. Itt a jogalkotó alapvető változtatásokat eszközölt a jelenleg hatályos törvényhez képest, többek között a felelősség kérdését érintően is. Másrészt az Országgyűlés jelenleg is tárgyalja a Kodifikációs Főbizottság által készített új Polgári Törvénykönyv Tervezetét, melyben szintén mélyreható változások történtek a polgári jogi, kártérítési felelősség részében.

A címet tekintve a dolgozatomban jogtörténeti bevezetéssel kezdve, a felelősségi rendszerek közös, majd eltérő vonásait elemezve, olyan kérdéseket is a figyelem középpontjába állítok, mint a kolontári vörösiszap katasztrófa, a környezeti károkozás vagy a napjainkban igen aktuális, a jogi személyek felelősségre vonását érintő kérdések. Végül arra keresem a választ, hogy felelősségi rendszerünk tényleg, ahogyan azt a címben is érzékeltettem, dinamikusan fejlődik vagy a stagnálás irányába hat.

1.1. Alapvetés

„A felelősség állapota nem más, mint a nem teljesítés (sértés) következtében a kötelemmel kapcsolatban létrejött helyzet, amely mozgásba helyezi a kilátásba helyezett szankciókat”.¹ A felelősség kifejezése egy olyan helyzetet határoz meg, mellyel akkor kerülünk szembe, amikor valaki a kötelességét elmulasztotta vagy megszegte valamely norma² által előírt kötelmet. Így először van egy kötelem, utána a sérelem, s végül ezekből a felelősség. Ilyenkor a mulasztó vagy a normát sértő személy, hátrány következményekkel kerül szembe, melyeket „a normát fedező tekintély a norma betartásának biztosítására határoz meg és a norma sérelmére irányoz elő”,³ ez maga a szankció. Marton Géza szerint „nincs felelősség azt megelőző kötelem nélkül, tehát felelősségről csak akkor beszélhetünk, ha valamely megelőző feltétellel kapcsolatos hiány keletkezik”. Mindegyik elem függ a másiktól, így igaz az állítás, miszerint „nulla poena, nulla

¹ MARTON GÉZA : *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó Vállalat, 1992. 20.

² A norma lehet: törvény, szokás, erkölcsi vagy vallási elv.

³ MARTON i.m.14.

obligatio sine lege”.⁴ A felelősség megállapításánál a norma alkalmazója kérdez, a normát sértő pedig felel. A válaszadó két lehetséges módon felelhet: egyrészt vagy kielégítő módon, ez felmentését eredményezi, vagy nem megfelelően, ekkor pedig elítélik. A szankció alkalmazását egy felelősségre vonási eljárás előzi meg, melynek során a szabály megsértője védekezhet.⁵ A szankció, mely a norma elválaszthatatlan járuléka, célja, hogy a norma tiszteletét biztosítsa, ugyanakkor hátrányos, sőt olykor fájdalmas következmény a szabály megsértője számára. A szankció lehet reparatív jellegű, ahol a megsértett állapot újbóli helyreállítása a fontos, illetőleg represszív, mely a cselekvőre nézve fájdalmas, anyagi vagy személyi büntetéssel járhat.

A büntetőjogi felelősség ennél szűkebb kategória, hiszen ez a bűncselekményt elkövető személy azon kötelezettsége, melynél fogva vállalja az emiatti büntetőjogi következményeket. A büntetőjogi felelősség általános alapja, a kanti erkölcsi törvény, mely egyrészt megmondja, hogy mi vagy mi lenne helyes viselkedés, illetőleg feltételezi az ember szabad akaratát. Amennyiben a cselekmény elkövetője a helytelent választja, a választási képessége és lehetősége miatt lesz a magatartása felróható, így emiatt lehet vele szemben büntetőjogi hátrányt alkalmazni. A büntetőjogi felelősség alapja tehát a bűncselekmény elkövetése.⁶

A polgári jogi felelősségre vonásra akkor kerül sor, ha valaki olyan magatartással okozott jogellenesen kárt, mely polgári jogi szankcióval fenyegetett. Ezen felelősség alapja a prevenció, mely a kár megelőzésére, az ettől való tartózkodásra, megtérítésére nevelő szándékú.⁷

A polgári jogi felelősség elválaszthatatlanul összekapcsolja a felelősséget és a kártérítést: mindegyik oldal csakis a másik által valósul meg.

1.2. Jogtörténeti kitekintés

Az ősi jogban, a közösségen belül, ahogy Mádl Ferenc könyvében⁸ írja, a vérbosszú, a károkozóval szemben a talió, vagy az elűzés voltak a szankciós nemek, hiszen a primitív társadalmakban még nem kellett jog ahhoz, hogy a sértett bosszút álljon. Az egyén a sérelemre bosszúakcióval reagál, a maga érdekei szerint gyakorolja azt, közömbös számára, hogy szándékos, vagy szándékolatlan cselekvésből ered a sértés. Tehát igaz az a mondás, miszerint: „A szándékolatlanul ütött seb is éppúgy fáj, mint a szándékolt, a véletlenül előidézett kár éppoly hiányérzetet okoz, mint a szándékos”.⁹ Tehát az ősi jogban a polgári és a büntetőjogi felelősség még összemosódott.

⁴ Uo.

⁵ Pl. a büntetőeljárás alatt a vádlott védekezhet.

⁶ MÉSZÁROS ÁDÁM: *Büntetőjogi Kodifikáció alkonyán és hajnalán*. Pécs: Virágmandula Kft., 2011. 45.

⁷ VILÁGHY MIKLÓS—EÖRSI GYULA: *Magyar polgári jog*, I.kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 1965. 541.

⁸ MÁDL FERENC: *A deliktualis felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*. Budapest:1964.

⁹ MARTON i.m. 37.

Ezt követően a római jogban az objektív, tárgyi felelősség jelenik meg először. Itt a sértő az általa tényleg felidézett eredményhez képest felelt (Erfolghaftung). Egységes egészbe foglalt felelősségi rendszerrel is itt találkozhatunk először. Ezen rendszerben a bűncselekmény és a kártérítés egy töről: a deliktumból fakadt. A római jogban kétféle deliktum létezett, a köz- és magáneliktum, mely előbbi testi vagy halálbüntetést vont maga után, itt a pénzbüntetés az államnak járt. Az utóbbi esetében a sértett indított keresetet, s ő is kapta a pénzbüntetést. A deliktumok fejlődésének korszakát, mely a magánbosszúval kezdődött, a kártérítés váltotta fel, végül pedig a compositio korszaka.¹⁰ Tovább folytatván a láncolatot, egyes magáneliktumok közdeliktumokká váltak, így a gyilkosság és néhány más erőszakos cselekmény, ezeket az állam üldözte és büntette. A római jog polgári jogi felelősségi jogában mérőföldkönek tekinthető a lex Aquilia (Kr.e. 286),¹¹ mely büntetőjogi karakterű,¹² itt a kártérítés szándékos és gondatlan magatartások következtében, büntetésként járt. A lex Aquilia kapcsán előtérbe került a vétkességi elem, sőt a vétkesség fokának súlyossága szerint fokozódó felelősség. Elmondható, hogy a vétkességfogalom¹³ a lex Aquilia kiadásáig nem volt meghatározó jelentőségű. Ezt követően azonban, új elemként jelentkezett a jó és gondos családapa, azaz a bonus et diligens paterfamilias zsinórmértéke, mely meghatározta, hogy mit kell előre látni, s miként kell cselekedni ahhoz, hogy a károsodás ne következzen be. Ezzel párhuzamosan jelent meg a szubjektív felelősség is, illetőleg az objektív felelősség, melynél a kimentés taxatív felsorolt okokkal történt, végül lassan elkülönült a büntető és a magánjogi szankció,¹⁴ mely a két felelősség szétválását eredményezte. A hűbéri korban tovább folytatódott a büntető és a polgári jogi felelősség szétválása, ezzel együtt a kártérítés reparatív elemének erősödése és a vétkességi elv megszilárdulása.

A polgári társadalom kialakulásával történt meg a polgári jogi kártérítési és a büntetőjogi felelősség elvi alapú szétválása.¹⁵ Ezen folyamatban a polgári jogi felelősség alapja a vétkesség lett, melyet az objektív felelősség kialakulása követett. Az objektív (tárgyi) felelősség, mely vétkességre tekintet nélküli, a XIX. században az ipari forradalom idejében vetette fel a fejét, a termelésben történő változások, a motorizáció, a veszélyes tárgyi eszközök egyre rohamosabban terjedő alkalmazása miatt alakult ki. Asztalos László szavaival élve: „Amíg az emberek alá vannak vetve a dologi

¹⁰ A compositio a későbbi polgári jogi kártérítési felelősség előképe, mely vegyítette a kártérítés és a bírság elemeit.

¹¹ Mely eltávolodik a XII. táblás törvény eredményfelelősségétől.

¹² Sólyom László: A polgári jogi felelősség hanyatlása című könyvében rávilágít arra, hogy a lex Aquilia eredetileg a magáneliktumokra vonatkozó szabályok egyike. A magáneliktum kezdetben objektív alapú volt, és csak az I. században jelent meg benne a dolus és a culpa-mindhárom fokozatával.

¹³ A vétkesség a jövőben bekövetkező tények előrelátására vonatkozó tudati állapot, mely formáját tekintve lehet szándékos vagy gondatlan. Ehhez a tudati helyzethez kapcsolódott egy gondossági mérték.

¹⁴ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 547.

¹⁵ A felelősség tényállások felsorolása helyett az általános polgári jogi deliktum jelent meg, mely a két jogág szétválását segítette.

hatalomnak, amelyek ezen felül fejlett termelési viszonyok képében is jelentkeznek, addig nem is lehet másról szó, mint az egyén felelősségéről, amely azonban nem feltételezi a vétkeiséget”.¹⁶

Végül mintegy csúcspontként létre jött a veszélyes üzem jogintézménye. A személyiség felértékelődött, így a testi épségben, egészségben történő károkozás egyre magasabbra emelte az elvárható gondosság mércéjét, így a vétkeiség fokozatosan az objektív felelősség irányába kezdett elindulni.¹⁷ A törvénykönyvekben megjelenik a méltányosság is a vétőképtelen személy felelőssé tételével. Szintén a XIX. század terméke a Sólyom László által meghatározott polgári jogi felelősség hanyatlása is. Ezt követte a felelősség egységesedése, a vétkeiség jogalapjában. A liberálkapitalizmus Ptk-inak felelősségi rendszere a vétkeiség, mint egységes felelősségi alap deklarálása mellett befejezte a magánjogi és a büntetőjogi felelősség következetes elkülönítését, a polgári jogi deliktumot általánosította, és az okozott kárhoz igazodó teljes kártérítés elvét vezette be (beleértve az erkölcsi károkat is).¹⁸ A Code Civil híres paragrafusa¹⁹ is ezen időszakban szabadult meg a polgári felelősség deliktuális eredetétől. A kártérítés, mint klasszikus polgári jogi szempont, azaz a jóvátétel lesz a meghatározó, ez társul a klasszikus büntetőjogi elvvel, a vétkeiséggel, így Lábady Tamás szavaival élve ez a szabály nem tud megszabadulni büntetőjogi tojáshejmaradéktól.

A XIX. század végére alakult ki a társadalombiztosítás kezdeti formája is, illetőleg a felelősségbiztosítás, melynél már nem a vétke károkozó viseli a kárt, hanem a társadalom egyes tagjai veszélyközösséget alkotnak, ahol társadalmi kárelosztás valósul meg. A XX. század második felében újabb nevesített károkozás fajták jelennek meg, mint a környezeti károkért, atomkárokért való, abszolút, kimentést nem tűrő, felelősség. Mindezek ellenére a polgári jogi felelősség általános szabálya fennmaradt, de mellette új, nevesített formák keletkeztek. Napjainkban így egymás mellett létezik a vétkeiségi (szubjektív) és az objektív felelősség is.²⁰ Erre mutat rá Landi Balázs is Marton tanulmánya nyomán készült munkájában.²¹ Ezzel kapcsolatban Asztalos László azt mondta, hogy „ma már semmi különös nem látunk abban, hogy van vétke és van objektív felelősség”.²²

¹⁶ ASZTALOS LÁSZLÓ: Szankció és felelősség a polgári jogban. In. ASZTALOS: *A polgári jogi felelősség feltételei és fokozatai*. Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1980. 301.

¹⁷ PETRIK FERENC: *Kártérítési jog*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2002, 18-19.

¹⁸ LÁBADY TAMÁS: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Polgári Törvénykönyvben, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/4-5. 42.

¹⁹ Code Civil 1382.§: „Minden emberi ténykedés, mely másnak kárt okoz, kötelezi azt, akinek hibájából a kár keletkezett, annak megtérítésére.”

²⁰ JOBBÁGYI GÁBOR—FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*. Budapest: Szent István Társulat, 2010. 151-152.

²¹ Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Eörsi, aki azt mondja, hogy a vétkeiség fogalmát a felróhatósággal kell helyettesíteni, hiszen ez utóbbi magába foglalja a vétkeiséget, sőt többet, a rosszhiszeműséget és a különleges védekezés elmulasztását. Ez teremti meg a polgári jogi felelősség egységét.

²² ASZTALOS i.m. 301.

II. A két rendszer közös elemei

A következőkben a két felelősségi rendszer egyező vonásait tekintem át, az eltérő elemekre a későbbiekben fogok kitérni.

Ahhoz, hogy a két jogág azonosságait áttekinthessük, fontos kitérni, illetőleg meghatározni, mi is az a polgári jogi, illetve büntető jogi felelősség.

A hatályos jogunk szerint: „Bűncselekmény az a szándékosan vagy - ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény, büntetés kiszabását rendeli.”²³ Így az a cselekmény, mely magába foglalja a következő kritériumokat: tényállásszerű, jogellenes, társadalomra veszélyes, végül bűnös,²⁴ alapozza meg a büntetőjogi felelősségre vonást.

Fontos hozzáfűzendőként elmondható, hogy a büntetőjogi felelősségnek törvényen, mégpedig az elkövetés időpontjában hatályos törvényen kell alapulnia. Tehát bírói vagy szokásjogi szabály, erkölcsi indokoltság, vagy az igazságosság eszméje semmi esetre sem lehet a büntetendőség alapja.²⁵ Az új Btk-ban a következőképp került ez megfogalmazásra: „Az elkövető büntetőjogi felelősségét csak olyan cselekmény miatt lehet megállapítani, amelyet – a nemzetközi jog általánosan elismert szabályai alapján büntetendő cselekmények kivételével – törvény az elkövetés idején büntetni rendelt.”²⁶ Az új Btk. tehát tartalmazza a bűncselekmények és büntetések törvényességének elvét, azaz a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* elvét.

„A polgári jogi felelősség a specifikus törvényi tényállások mellett nemcsak egy olyan általános generálklausulával rendelkezik, amelynek alapján különös méltánylás hiányában is lehet kártérítési igényt érvényesíteni, hanem a különböző tényállásokat összefogó általános elveket és rendelkezéseket is tartalmaz.”²⁷ A polgári jogi felelősség általános szabálya a hatályos törvény alapján a következőképpen hangzik: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható”.²⁸ Tehát polgári jogi felelősségre vonásra akkor kerülhet sor, ha valaki jogellenesen kárt okozott, s tette mindezt olyan magatartással, mely polgári jogi szankcióval befolyásolható.²⁹ Ennek alapján, ahhoz, hogy polgári jogilag felelősségre lehessen vonni a cselekmény elkövetőjét a következő feltételeknek kell teljesülnie: bizonyítani kell a jogellenes magatartást, a kárt, a kettő

²³ 1978. évi IV. törvény (továbbiakban: Btk.), 10.§ (1). bekezdés.

²⁴ „A bűnösség a büntetőjogi felelősség alkotmányjogi és büntetőjogi feltétele. Tehát csak a bűnös elkövetőt lehet büntetéssel súlytani. Így ezzel összefüggésben megjegyzendő, hogy hazánkban a szigorú bűnfelelősség elve érvényesül, azaz a magyar jog nem ismeri az objektív, vagy más néven kimentéses büntetőjogi felelősséget.

²⁵ MÉSZÁROS i.m. 78-80.

²⁶ 2012. évi C. törvény (továbbiakban: Új Btk.) 1.§ (1). bek.

²⁷ LÁBADY (2001) i.m. 41.

²⁸ 1959. évi IV. törvény, (továbbiakban: Ptk.) 339.§ (1) bek.

²⁹ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 541.

közötti okozati összefüggést, vétkességet (felróhatóságot), végül ezzel összefüggésben a vétőképeséget.

A Ptk. felelősségi rendszere először a szerződésszegéssel okozott károkért, majd a szerződésen kívül okozott károkért való felelősséget határozza meg. Ezzel szemben a Javaslat az általános magánjogi deliktum, azaz a károkozás általános tilalmával indít: „A törvény tiltja a károkozást. Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.”³⁰

A fentiekkel összefüggésben elmondható, hogy a két jogág felelősségének feltételei azonosak, tehát van jogellenesség, okozatosság, vétkesség. Illetőleg elhatárolási alap a felelősségre vonás mikéntjében keresendő, így ennek megfelelően a szankciók is különböznek.

A közös szempontok elemzését a büntetőjogi vonatkozásokkal kezdem.

2.1. Büntetőjogi jogellenesség

A jogellenesség a jogi normában előírt cselekvési vagy tilalmi kötelezettséget sértő magatartás.³¹ Ezzel szemben a külföldi irodalom szerint a jogellenesség annyit jelent, hogy a cselekvés jogszabálysértő.³² Ennek megfelelően Európában a nyugati országok többsége a formális meghatározással él, tehát az a cselekmény lesz bűncselekmény, amelyet a törvény büntetni rendel. Ezen országok büntető törvénykönyve nem rendelkezik a bűncselekmény tartalmi fogalmáról, hanem formális és garanciális jelleggel a nullum crimen/ nulla poena sine lege elvét³³ kodifikálja.³⁴ „A bűncselekménynek, mint jogi fogalomnak és társadalmi jelenségnek vizsgálatából kitűnik, hogy a büntetendő cselekmény lényegében mindig érdek- és jogsértés”³⁵ - mondja Finkey Ferenc. Szerinte az objektív meghatározással nem lehet egyetérteni, hiszen az alaki és anyagi jogellenesség teljes elkülönítése tévedés lenne, ezért egy egységes büntetőjogi jogtalanság részének tekinti azokat.³⁶ Irk Albert arra mutat rá, hogy a formális és a materiális elem egységére van szükség. Végül ez az utóbbi álláspont került előtérbe.

³⁰ VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági javaslata magyarázatokkal*. Budapest: Complex Kiadó, 2012, 6:515.§ és 6:516.§.

³¹ BELOVICS ERVIN: *A büntethetőséget kizáró okok*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2009. 16.

³² BELOVICS ERVIN: A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa. *Iustum Aquum Salutare*, 2007/3.31.

³³ Franz Liszt munkásságában jelenik meg a nullum crimen sine lege elve által központba emelt tényállásszerűségnek alaki jogellenességgként való értékelése, ezzel egyidejűleg jogilag védett értékekre alapítottan kap egyre nagyobb figyelmet az anyagi jogellenesség kérdése. Liszt szerint a jogi norma parancsával vagy tilalmával ellenkező cselekmény alakilag mindig jogellenes, és e cselekmény materiálisan egy jogilag védett érték megsértését vagy veszélyeztetését jelenti.

³⁴ NAGY FERENC: A bűncselekmény törvényi fogalmáról jogösszehasonlító kitekintéssel. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001/1.7. Vö. LIGETI KATALIN: Az új Btk általános részének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/1. 15.

³⁵ BELOVICS (2007) i.m. 32.

³⁶ BELOVICS (2009) i.m. 17.

A jogellenesség a büntetőjogban mindig speciális,³⁷ tehát a dispozíciót mindig pontosan kell megfogalmazni,³⁸ mely nem alapulhat generálklauzulán, ezt bizonyítja a hatályos rendelkezés is: „A bűncselekményt az elkövetése idején hatályban levő törvény szerint kell elbírálni.”³⁹ Tehát senki sem büntethető olyan cselekményért, vagy mulasztásért, amelyet elkövetése előtt a törvény nem írt elő és nem szankcionált.”⁴⁰

A büntető jogellenességet a cselekmény és az általa elindított kauzális történés alakítja, mely egy objektív kategória,⁴¹ független az ezt elindító személy szubjektív elképzeléseitől, illetőleg az elkövető beszámíthatóságától.⁴² A jogellenességhez egy objektív, külvilágban megjelenő történés tartozik. Ehhez szorosan kapcsolódik a pszichikai bűnösség fogalma, mely azt hivatott jelezni, hogy a tárgyi okozás a cselekmény alanyának tudatában tükröződik.⁴³

Ahogy Belovics Ervin is mondja, a jogellenesség nem korlátozódhat a magatartás és a norma kapcsolatára, hanem annak van egy belső, anyagi magva is, ez a materiális jogellenesség.⁴⁴

A jogellenesség egységessége igen meghatározó, erre hivatkozik Mészáros Ádám is, aki homogén egészként írja le a jogellenességet, melyen belül elkülöníti az egységes jogági jogellenességet. Hangsúlyozza azonban, hogy a jogellenesség egy közös tőről, az Alkotmányból fakad, mely a jogrend egységét képezi és deklarálja az alapvető jogokat és köteleességeket. Nagy Ferenc teóriájában kifejti, hogy „amit a büntetőjogon kívüli más jogterület jogszerűként megenged, azt a büntetőjog nem tilthatja, másrészt amit a büntetőjog jogellenesként tilt, az a jogrend számára jogellenes,⁴⁵ harmadrészt amit más büntetőjogon kívüli jogterületek tiltanak, az nem feltétlenül büntető jogellenes.”⁴⁶ Ezen kérdés a Btk-n kívüli jogellenességet kizáró okok kapcsán merül fel, hiszen a jogellenesség hiánya a Btk-n kívüli más jogszabályok, más jogterületek szabályain, illetve szokásjogi/bírói normákon is alapulhat.⁴⁷ Más helyzettel állunk szemben, a Btk-ban szabályozott

³⁷ A jogellenességhez szorosan kapcsolódik a bűnösség kérdése, ezt a dolgozat későbbi részében tárgyalom.

³⁸ Tehát mint egy fontos büntetőjogi kritérium, hogy a jogállamban a büntetendő cselekményt törvényben kell meghatározni. Ez a tényállásszerűség ismérve.

³⁹ Btk. 2.§

⁴⁰ SZALMA JÓZSEF: *Szerződésen kívüli (deliktualis) felelősség*. Budapest Miskolc: ELTE-ÁJK-Bíbor Kiadó, 2008. 236.

⁴¹ Jhering azonban különbséget tett a tulajdonosnak a jóhiszemű birtokossal szemben dolgára vonatkozó igénye tekintetében és a meglopott személynek a tolvajjal szembeni igénye tekintetében: mindkét esetben jogtalanságról van szó, de az előbbinél az objektív, az utóbbinál a szubjektív jogtalanság megjelölés célszerű.

⁴² Jhering is ezt hangsúlyozza, amikor azt állítja, hogy az objektív jogellenesség független a bűnösségtől és büntethetőségtől.

⁴³ BELOVICS ERVIN—BÉKÉS IMRE—BUSCH BÉLA: *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2009. 110.

⁴⁴ Materiálisan jogellenes az a cselekmény, mely jogilag védett érdeket sért vagy veszélyeztet, tehát ez maga a jogtárgysértés.

⁴⁵ Csak azokkal a kivételekkel igaz, amikor a jogrend írott vagy íratlan szabálya a büntető jogellenességet nem szünteti meg.

⁴⁶ MÉSZÁROS i.m. 73.

⁴⁷ Pl. a magzatelhajtás esetében az 1992. évi LXXIX. törvény lehetővé teszi a terhesség megszakítását, bár büntetőjogilag jogellenes, de jelen esetben ezen jogszabály engedélye kizárja a jogellenességet.

jogellenességet kizáró okok kapcsán, hiszen itt a büntető-jogellenesség hiánya büntető jogszabályon alapul. Ha tehát jogágilag megkülönböztetjük a jogellenességet, akkor azt kell figyelem előtt tartani, hogy a büntetőjognak a büntető-jogellenes cselekményt kell kezelnie, míg a bűncselekménnyel esetlegesen okozott más jogsértést az illetékes jogágnak.⁴⁸

Mészáros Ádám azt is mondja, hogy vannak olyan cselekmények, melyek több jogág szabályait tekintve is jogellenesek, így a rágalmozás, becsületsértés, mely tipikus büntetőjogi tényállás a polgári jogban a jóhírnév, becsület sérelmét is átfogó körülmény. A személyes szabadság jogellenes korlátozása, a testi épség, az egészség, valamint a becsület és az emberi méltóság megsértése a büntetőjogi védelem mellett a személyhez fűződő jogok sérelmét is jelenti.

Mészáros Ádám szerint a „jogellenesség nem büntető, hanem a cselekmény a büntetőjog szempontjából jogellenes”. Tehát a büntető jogellenesség az elfogadható fogalmi elem, s nem egyszerűen a jogellenesség.

2.2. Polgári jogi értelemben vett jogellenesség

A polgári jogban e felelősség egyik objektív feltételét képezi. A polgári jog a büntetőjoggal szemben nem határozza meg a felelősség alapjául szolgáló magatartásokat, hanem azt mondja ki, hogy minden vagyoni károkozás, mely nem minősül jogszerűnek, az jogellenes.⁴⁹ Továbbá, ha a többi felelősségi feltétel fennáll, akkor kiváltja a kártérítési szankciót. A polgári jogban csak az a jogellenes magatartás bír jelentőséggel, mely más személy alanyi jogát sérti vagy „az alanyi jognak ez a sérelme vagyoni károsodásban vagy legalábbis a károsodás közvetlenül fenyegető veszélyben nyilvánul meg. Például polgári jogilag jogellenes az a szerződés, melyet cselekvőképtelennel, vagy az ingatlan adásvételi szerződés, melyet szóban kötöttek meg.

A jogellenes magatartás megnyilvánulhat a szerződésben vagy a szerződésen kívül okozott károk (tiltott cselekmény) tekintetében. A tiltott cselekményért való kártérítési felelősség méltányosságból mérsékelhető, a szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség azonban nem.

A jogellenes cselekmény lehet tevőleges, de megnyilvánulhat nemtevéseben is. A nemtevéssel való károkozás akkor is jogellenes, ha kifejezett jogi kötelezés nem áll fenn a cselekvésre, nem szükséges, hogy jogszabály konkrét cselekvési kötelezettséget írjon elő. Pl. az útfenntartó vállalat hibás útszakasz körbekerítéséről és jelzőlámpa felállításáról nem gondoskodott.⁵⁰ A nemtevése esetei a szerződésszegés, munkaköri köteletség megszegése, a károkozó és a károsult kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségének elmulasztása.

⁴⁸ MÉSZÁROS i.m. 74.

⁴⁹ Az új Ptk. tervezete az általános magánjogi deliktum, a károkozás általános tilalmával indít, így eszerint: „A törvény tiltja a károkozást. Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a törvény eltérően nem rendelkezik”.

⁵⁰ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 550-551.

A felelősség a jogellenes károkozásért áll be. Főszabály szerint minden károkozás jogellenes, kivéve ha a törvény ellenkezően nem rendelkezik. Megkülönböztethetjük az ún. jogellenességet kizáró körülményeket, melyek bizonyos körülmények fennforgása esetén mentesítenek a felelősség alól.⁵¹

Az első körülmény a *jogos védelem*, mely közvetlen, a jogellenes támadás visszaverését jelenti. Azonban a károkozás, abban a részben, amely a jogellenes támadás visszaveréséhez szükséges, az előírt mértékét meghaladja, már jogellenes. Megjegyzendő, hogy a vétkesség elbírálása során kerül elbírálásra az, hogy a szükséges mértéket meghaladó kárt menthető okból (félelem, ijedtség, megzavarodottság) okozták-e. Jogos védelem csak abban az esetben állapítható meg, ha arra a támadást megelőzően vagy a támadás alkalmával került sor, az utólagos elhárítás jogtalan.⁵² A büntetőjogban az ijedtség vagy menthető felindulás mentesítő körülmény, addig ez a polgári jogban nem biztosít teljes mentességet a kártérítő felelősség alól. Jogellenes a vélt jogos védelem is, ezt a körülményt a felróhatóság vizsgálata során kell értékelni. A jogos védelmi helyzetben harmadik személynek okozott kár tekintetében a következő két álláspont alakult ki: egyrészt Zoltán Ödön szerint a sürgősségi helyzetben megtérített károkra vonatkozó szabályok szerint kell elbírálni, tehát a védekezőt kártalanítási kötelezettség terheli a károsult irányában. Eörsi álláspontja szerint azonban a károsodás okozója a jogellenes támadás, így a támadót kell felelőssé tenni.⁵³

A második, jogellenességet kizáró körülmény a *sürgősségi helyzet*. Fontos, hogy a károkozó magatartásnak arányban kell állnia a sürgősségi helyzetben fenyegető kárral és nem haladhatja meg a sürgősségi helyzet elhárításához szükséges mértéket. A sürgősségi helyzetben okozott kárt meg kell téríteni. A megtérítési kötelezettség pedig azt terheli, aki sürgősségi helyzetben volt, az azonban nem mindig egyezik a károkozóval.⁵⁴ Jogos magatartás esetén kártalanítás, míg jogellenes magatartásnál kártérítés jár.

A *károsult beleegyezése* szintén kizárja a jogellenességet. Megjegyzendő, hogy az eutanáziánál és az öngyilkosságban való közreműködésnél fennáll a jogellenesség!⁵⁵ Pl. a sportoló vagy a beteg beleegyezése, kockázatvállalása csak az orvosi beavatkozással vagy a sportolással szükségképpen együtt járó károsodás kockázatára vonatkozik, de nem jelent beleegyezést a felróható megkárosításba vagy ha a kár szándékos jogellenes magatartás, vagy valamely vétkes mulasztás miatt következett be.

⁵¹ A büntetőjogban büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okként jelenik meg a gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés, jogos védelem, végszükség, a jogszabály engedélye vagy a törvényben meghatározott egyéb ok.

⁵² De az önhatalmú birtokvédelemnél a tulajdonos utólag is felléphet, feltéve ha más birtokvédelmi eszköz igénybevételevel járó idővesztés a birtokvédelmet megghiúsítaná.

⁵³ PETRIK i.m. 37, 39.

⁵⁴ Lsd. bővebben ZAJTAY IMRE: Jogellenes cselekményért való magánjogi felelősség. *Polgári jog*, 1936/11.

⁵⁵ PETRIK i.m. 35.

Végül bizonyos esetekben a jog gyakorlása, azaz a *jogszabály engedélye* is vezethet mentesüléshez. Például a kisajátítás.⁵⁶

2.2.1. Jogellenesség az új Ptk-Tervezetében

Az új Ptk-Tervezete az általános magánjogi deliktum, a károkozás általános tilalmával indít. Eszerint: „A törvény tiltja a károkozást. Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a törvény eltérően rendelkezik.”⁵⁷ Így szükségtelen a jogellenesség, mint kártérítési feltétel bizonyítása: a károkozás ténye önmagában bizonyítja a magatartás jogellenességét. Lábady Tamás szerint, mivel a bíróságok nem vették át az általános magánjogi deliktum elvét, megkövetelik a jogellenesség külön bizonyítását, vagyis a károkozó magatartás és valamely pozitív tételesjogi szabály kollízióját. Kérdés tehát, hogy a deliktuális felelősséget megalapozó jogellenességnek valamilyen speciális normaszegésben kell-e megnyilvánulnia, vagy a károkozás önmagában jogellenes, amely alól csak a károkozás megengedettsége a kivétel. Lábady Tamás ezenkívül elmondja, hogy a bíróságok a deliktuális felelősség körében összemossák a jogellenesség és a vétkesség kategóriáját.⁵⁸ Erre Harmathy Attila is felhívja a figyelmet, szerinte a köteleességszegést, a jogszerű magatartást, és a rendeltetésszerű joggyakorlást nem a jogellenesség megállapításánál, hanem a felróhatóság (vétkesség) körében kell vizsgálni.⁵⁹

A Javaslat megfogalmazza azt a négy esetet, melynél a károkozás nem minősül jogellenesnek. Ezek közül a gyakorlatban a legtöbb problémát, az ún. jogági jogellenesség függetlenségének kérdése okozza. Hiszen önmagában nem elegendő az, hogy a károkozó a kárt a jogszabályban megengedett magatartással okozta, ez még nem teszi jogszerűvé a károkozást. Ehhez az szükséges, hogy a magatartás más személy jogilag védett érdekét ne sértse, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezze.⁶⁰

2.3. Az okozatosság, mint a két rendszer közös pontja

Mindkét felelősségi rendszerben általános felelősségi feltétel. Itt lényegében arról van szó, hogy a felelősségre vonásra csak abban az esetben kerülhet sor, amennyiben a jogellenes magatartás (cselekmény, mulasztás) és a következmény között okozati összefüggés áll fenn. Az a személy felelős, akinek a cselekményéből vagy mulasztásából következett be a kár. Oknak pedig az a tény

⁵⁶ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 553.

⁵⁷ A Javaslat fenntartja az adott helyzetben általában elvárható eljárás elvét, noha az hasonló mércét állít fel a polgári jogi viszonyokban követendő eljáráshoz, mint a jóhiszeműség és tisztesség követelménye. A hatályos rendelkezés tehát nem is a felróhatóságon nyugvó felelősség elvét konstituálja, hanem az általános károkozási tilalmat szankcionálja, és az exkulpációs bizonyítás fordulatával kimentési lehetőséget biztosít a károkozónak.

⁵⁸ LÁBADY (2001) i.m. 41.

⁵⁹ Petrik Ferenc: Kártérítési jog című könyvében Harmathy Attilát idézi.

⁶⁰ VÉKÁS (2012) i.m.

tekinthető, amely nélkül a következmény nem állhatott volna be.

Az okozatosságnak több rendeltetése van: 1. *felelősségi feltétel-rendeltetés*, e nélkül nincs felelősség, 2. *a felelősség alanyának meghatározása*, tehát hogy ki a felelősségre vonható személy, 3. *a felelősség mértékének meghatározása*. Megjegyzendő, hogy felelősség csak a cselekményből objektíve következően vonatkozó következményekre értendő.

A polgári jogban az okozati összefüggésnek akkor lehet büntető, megelőző hatása, ha olyan személyt terhel, akinek a kár előidézésében szerepe volt. Hogy meddig lehet elmenni a közvetett okok kutatásában, azt az dönti el, hogy meddig lehet prevenciós hatást elvárni a kártérítéstől,⁶¹ ez nagy mértékben függ attól, hogy mennyire lehetett a távolabbi okozatként bekövetkezett károsodást előre látni.⁶²

Az ok meghatározása részben közös elméletek alapján történik: okok egyenlőségéről szóló elméletek, melyek szerint a feltétel, mely nélkül a kár nem jött volna létre, oknak tekinthető és minden olyan oknak előidézője, felelős az adott ok részből eredő kárért. Van a természetes okozatosság elve, okkiválasztó elméletek, harmadik elmélet a tipikus feltételeket tartja oknak. Aztán van a többes okozás, melynél a döntő okhordozó vonható felelősségre. Tehát a domináns ok elkövetőjét teszi felelőssé. Az együttes okozásnál a felelősség megoszlik, amennyiben mindegyik okozó cselekménye tényszerűen, szükségszerűen hozzájárult a kár előidézéséhez (pl. az egyik felbujó, a másik tettes, a harmadik társtettes). Ez az elmélet a több okozó között megosztja a felelősséget az okozati és vétkességi hozzájárulás arányában.⁶³ A Ptk. azt mondja, hogy a többes okozás ex lege, nem a felelősség-megosztáshoz, hanem felelősségi egyetemlegességhez vezet. A károsult ebben az esetben bármelyik károkozótól igényelheti a teljes összeget. A büntetőjogban nincs egyetemlegesség, csak individuális felelősségre vonás. Minden tettes saját cselekménye és vétkessége alapján felel.

A polgári jogi egyetemlegesség a mai napig problematikus területnek számít. Az akarategységben megvalósított károkozás büntetőjogias szemlélete a jogalkalmazásban változatlanul „kísért”, ezt a szemléletet hangsúlyozzák a törvénykommentárok is. Ezzel szemben a közös károkozás objektív tényállás, de a gyakorlat bizonytalansága miatt ezt az objektív szempontot a törvénynek kifejezetten ki kell mondania. Közös károkozásról van szó minden olyan esetben, amikor a károsodásra vezető folyamatban akár egymást követően, akár egyidejűleg többen vesznek részt, vagyis ha a kár objektíve több személy közrehatásának eredményeként következik be, éspedig függetlenül attól,

⁶¹ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 556, 558.

⁶² Ha pl. valaki egy fiatalembert bűncselekmény elkövetésére csábít, és emiatt a fiú apja kiskorú tartására szoruló gyermekeket hátrahagyva öngyilkos lesz, a bűnre csábító az öngyilkosság következményeiért már nem lesz felelős polgári jogilag, mert az ő felelőssé tételével öngyilkosságok előidézésére vagy elkövetésére általánosságban is aligha lehet gátló hatást kifejteni.

⁶³ SZALMA i.m. 238-239.

hogy a károkozási folyamatban részt vevők egyáltalában tudomással bírtak-e egymás károkozó magatartásairól. Egyetemleges felelősségük akkor is beáll, ha tevékenységük együtthatása vezetett csak a kárbekövetkezéshez (környezetszennyezés körében tipikusan előforduló tényállás). Az egyetemlegesség a közös károkozók külső viszonyában érvényesül. A belső viszony a kártérítési kötelezettség egymás közötti felosztási arányát jelenti, amely a felróhatóság arányához igazodik.⁶⁴

2.4. A vétkesség

A büntetőjog kizárólag a szubjektív vétkességgel operál, ez azt jelenti, hogy a tettes, hogyan viszonyult a cselekményhez és a cselekménye következményéhez, akarta-e tettét és annak következményét. A büntetőjog tehát megkülönbözteti a bűnösség különböző fokait, a szándékosságot és a gondatlanságot. Amennyiben a vétkesség nem nyer bizonyítást, nincs felelősség, így kizárt az objektív (tárgyi) felelősség.

A polgári jogi felelősség számára a csereviszonyok érvényesítése volt alapvető: reparációnak lenni kell, mert ez a sértett joga, amely egyszerűen a sértésből folyik. Marton mutat rá, hogy ez az individualista alapszemlélet olyan erős volt, hogy a magánjogi elmélet „hidegen, némán, értetlenül állt szemben azokkal a szellemi harcokkal, amelyek a büntetőjogban a büntetés mibenlétének, alapjainak kérdésében folytak, miközben ragaszkodott a maga vétkességi deliktuális felfogásához.”⁶⁵

A polgári jogi felelősség klasszikus megoldása tehát arra épül, hogy egyenként eleget akar tenni mind a reparációs, mind pedig a felelősségi érdeknek. A két érdek az egyén szintjén, egymással szemben érvényesül. Egy rendszerbe illesztésük tengelye így csakis az ezt az ellentmondást hordozó fogalom lehetett: a standardizált vétkesség.”⁶⁶

A szubjektív felelősség alapja a vétkesség, az objektív felelősségé az okozás, tekintet nélkül a magatartás vétkességére, végül az eredményfelelősség esetében még az okozás bizonyítására sincs szükség, a felelősség pusztán a károsodás bekövetkezte folytán minden kimentési lehetőség nélkül beáll a jogszabályban megállapított személy terhére.⁶⁷

Az objektív felelősség kiváltásához elegendő a tanúsított magatartás és a normatív követelmény eltérése. „Ebben az esetben a felelősségre vonás során a magatartás szubjektív - pszichikális mozzanatainak az értékelése - cselekedhetett volna-e másként is kérdésnek a feltevésére, nem kerül sor.”⁶⁸ Vagy ezen mozzanatok értékelését valamilyen vélelemmel, feltételezéssel helyettesíthetjük.

Az objektív felelősség lényege, hogy a károsult értékvesztése teljes egészében megtérüljön.

⁶⁴ LÁBADY (2001) i.m. 44.

⁶⁵ SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1977. 32.

⁶⁶ SÓLYOM i.m. 34.

⁶⁷ VILÁGHY—EÖRSI i.m. 547.

⁶⁸ PETRIK i.m. 11.

Marton szerint a vétkesség nem elég alap arra, hogy társadalom védelmének megfelelő felelősségi rendszert hozzon létre, hiszen a vétkességet, azaz a lelki élet belső, titkos folyamataiban gyökerező, így a közvetlen fizikai észlelés elől elvont jelenséget rendkívül nehéz bizonyítani. Ezen fogalomhoz szorosan kapcsolódik a gondatlanság, mely a megkívánt gondosság elmulasztását jelenti. A szubjektív vétkességfogalom Marton szerint a büntetőjogban és a magánjog bizonyos területein (váláskor, tartási jog elvesztésekor, stb.) alkalmazható.⁶⁹ A hatályos Ptk. nem a Marton által támadott vétkességi elvet valósítja meg, hanem embercsoportokhoz viszonyított vétkességi mércét használ, mely más, a károkozó életkorától, szakmai felkészültségétől, hivatali beosztásától vagy testi fogyatékoságaitól függően. Lényegében azt mondja, hogy legyen az előrelátás tudati képességét meghatározó mérce. Ez nem szubjektív vétkességfogalom, hanem objektív vétkességen alapuló⁷⁰ felelősség.⁷¹ Így különbözik más jogágak, mint a büntetőjog vétkességfogalmától, hiszen nem etikai tartalmú.⁷² A felróhatóság olyan gondossági mérce, melynek két eleme van: a pszichikai állapot mércéje (a károkozó tudata átfogta-e, s mennyiben magatartása minőségét), valamint egy objektivizált absztrakt mérce. Tehát a felelősség megállapításra kerül, abban az esetben, ha a magatartás nem felel meg az általában elvárható kritériumnak. A szubjektív oldal a szándékosság és a gondatlanság. A magatartás veszélyességének tudata mellett a következmények akarása esetében a „szándékosság” megállapítható. Ha nem ismeri fel magatartásának következményeit, noha kellő gondosság mellett fel kellett volna ismernie: a „gondatlanság” esete forog fenn. A vétkesség fokának a kártérítési jogban nincs jelentősége. A felróhatóságot az eset összes körülményeire tekintettel állapítja meg a bíróság. A magatartás jogszerűsége sem zárja ki, hogy a jogellenességet a bíróság megállapítsa, s a felróhatóság körében értékelje.

Ameddig a különböző nevesített objektív felelősségi alakzatok a casus minor területét nyíltan vonják be a felelősség körébe, addig a vétkességi principium formális fenntartása mellett folyó felelősségszigorodás alig észrevehetően változik. Ebben a folyamatban a vétkesség erkölcsi kategóriából jogi-technikai eszközzé, fiktív vétkességgé Radbruch megfogalmazásában „szégyenlős objektív felelősséggé” válik. A polgári jogi felelősség egységesítésére Marton az objektív felelősség melletti prevencióra épülő egységes felelősségi koncepciót dolgozott ki.⁷³ Marton szerint a jogellenesen okozott kárt meg kell téríteni, ha az megelőzhető lett volna. A saját érdekükben

⁶⁹ PETRIK i.m. 22.

⁷⁰ A vétkes magatartásért való felelősség olyan szubjektív felelősség, amely az emberi magatartás értékelésén és befolyásolhatóságán alapul. Lábady Tamás szerint az elvárhatóság objektív alapú - társadalmi elvárhatóságként való - értelmezése folytán e felelősségi szabály gyakorlatilag teljesen összemosódik az objektív felelősséggel. Az új Ptk-ban, fogalmazása szerint, őszintébb alapokra kell helyezni a hangsúlyt.

⁷¹ PETRIK i.m. 24.

⁷² Az abszolút felelősségen kívül nem lehet olyan felelősségi rendszer, mely a fentebb említett tényezőket nem értékeli kimentési okként, ehhez képest elhanyagolható Petrik szerint, hogy szubjektív vagy objektív tényezővel illetjük.

⁷³ LÁBADY i.m. 42.

cselekvőknek viselniük kell a károsodás kockázatát, illetve terheit, s ennek felelősségi határa a vis maior. A vis maior Marton szerint nem csupán elháríthatatlan külső ok lehet, hanem nagyobb belső erőhatalom is (pl. halál), a morális vétkességfogalom azonban a kártérítési jogban nem használható elhatároló kritérium.

A Ptk. általános vétkességi szabálya, 339.§ (1) bekezdés, a szubjektív felelősség elméletének talaján áll, kiindulópontja az „emberi magatartás” értékelése és kedvező befolyásolhatósága. Eörsi a szubjektív felelősség alá szubszumálás útján alkotta meg a felelősség egységesítésére vonatkozó saját elméletét.⁷⁴ A koncepciója szerint az objektivizált polgári jogi vétkességet az általános szubjektív jogi felelősséggel egységesíti. A vétkesség helyett a felróhatóság felelősségi alapját vezeti be, amely a vétkesség és a rosszhiszeműség mellett, a törvény által meghatározott specifikus kárforrások esetében az ezek elleni sajátos védekezés elmulasztását is felöleli. „Ez nem jelenti a vétkesség eltűnését, csupán Eörsi szavaival élve, a merő okozáson alapuló felelősség tűnik el.”⁷⁵ A felróhatóság alakzatainak közös eleme a magatartás társadalmi elítélése és a szankcióval való befolyásolhatóságának kedvező kilátásai. Eörsi tehát közös alapot ad a kárfelelősség szubjektív és objektív formáinak. Szerinte a felelősség a rugalmasan megfogalmazott vétkességi főszabálynak az objektíve még elhárítható okért fennálló felelősség pusztán merev határeseté. Eörsinél minden elvárható, ami nem elháríthatatlan.⁷⁶ A 339.§ (1) bekezdése az adott helyzetben általában elvárható magatartásra vonatkozik, ez a polgári jogi általános felelősség kimentési alapja. Eörsi szerint a felelősség alóli mentesüléshez csak az elháríthatatlan ok bizonyítása vezet. Hiszen az adott helyzetben általában mindaz elvárható, ami objektíve nem elháríthatatlan. Így a vélelmezett felróhatóságon alapuló felelősség is a vis maiorig, vagyis az elháríthatatlan okig fennálló objektív felelősségi tényállás lesz, s a ténylegesen objektív felelősségnek tartott veszélyes üzemi felelősség ennek az alakzatnak ma már csak határesetévé válik.⁷⁷

Az új Ptk. tervezetében is eldöntendő kérdés, hogy felróhatósági vagy közrehatási alapon történjen-e a közös károkozók között a kármegosztás. Bizonyos nézetek szerint a felróhatósági alap egyfajta punitív kártérítés alkalmazását jelentené, továbbá ez a megoldás a prevenciót állítja előtérbe, a közrehatás/okozatosság alakzatában viszont a kockázatelosztó szemlélet dominanciája érhető tetten. A felróhatóság melletti döntő érv az, hogy ha egyszer a kárfelelősség alapszabálya felróhatóságon nyugszik, akkor ennek érvényesülnie kell valamennyi károkozó vonatkozásában, tehát a többek károkozása esetén is.⁷⁸ Összegezvén a vétkességgel kapcsolatban elmondottakat, Martonra

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ EÖRSI: *A jogi felelősség alapproblémái*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1961. 405.

⁷⁶ LÁBADY i.m.42.

⁷⁷ LÁBADY i.m. 43.

⁷⁸ LÁBADY TAMÁS: *A deliktualis felelősség néhány kérdése az Új Ptk. tervezetében*. 29. Jogász Vándorgyűlés, Pécs 2010. 190.

hivatkozom, aki tanulmányában megállapította, hogy míg a büntetőjog vonatkozásában a laikus ember „megmaradt” az ösztönszerű, vallásos, morális alapon álló, döntően szubjektivista felelősség felfogás mellett, addig a magánjogban a tárgyi felelősség mellé tette le választását.”⁷⁹ Ez az eredmény maradéktalanul adaptálható a mai viszonyokra is.

2.5. A szankció

A szankciók tekintetében elmondható, hogy a büntetőjogi következmények represszív jellegűek, a cselekvőre nézve fájdalmasak. Ez megnyilvánulhat anyagi büntetésben vagy személynek okozott hátrányban, mint szabadságtól való megfosztás vagy halál. A polgári jogi felelősség intézménye sokoldalúbb, a büntetés megelőzése mellett reparációt is nyújt. Tehát a polgári jogi szankció, reparatív jellegű, célja az eredeti állapot visszaállítása.

2.6.. A büntetőjogi felelősség további elemei

2.6.1. A tényállásszerűség

A közös elemek áttekintése után a két jogágot külön választva elemzem a felelősséget érintő, hátra maradt kérdéseket.

A sorban első a büntetőjogban a tényállás kérdése, hiszen ez a bűncselekmény fogalmának egyik meghatározó eleme, a jogellenesség és a bűnösség mellett.

A tényállásszerűség egy értékmentes kategória, mely magába foglalja a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elveket, utóbbit a szankciók megjelölése következményeként.⁸⁰

Tehát bűncselekmény az a cselekmény, amelyre a törvény, büntetés kiszabását rendeli. A törvényi tényállások mentén lehet egy cselekményt bűncselekménnyé nyilvánítani. A büntetések nemét és mértékét pedig a tényálláshoz fűzött büntetési tételek, illetőleg tételkeretek határozzák meg. Első ízben így azt kell vizsgálni, hogy a cselekmény kimerítette-e az adott törvényi tényállás kereteit. Utána meg kell vizsgálni, hogy a cselekmény jogellenes-e, ha igenlő a válasz, akkor fel kell tární az elkövető bűnösségét.⁸¹ A törvényi tényállás pedig azon körülmények összessége, amelyeket az adott büntető norma a törvény Különös Részében leír⁸². A törvényi tényálláson belül, elkülöníthetőek a szubjektív és objektív elemek. Az előbbi a bűnösséget, míg az utóbbi a társadalomra veszélyességet

⁷⁹ LANDI BALÁZS: *Kit támogat a jog a polgári jogi felelősség körében?- avagy valóban érvényesül-e a magánjogi deliktum elve?*, www.plw.jak.ppke.hu/hu/muhelytanulmanyok/2012/76-2012-31.html.

⁸⁰ Ezzel szemben Berkes György azt mondja, hogy a törvényi tényállás nem egy értékmentes leírás, hanem összefoglalja a büntetőjogi normát sértő cselekmény összes ismervét.

⁸¹ BELOVICS (2007) i.m. 31.

⁸² Belovics Ervin szerint a büntetőjogi felelősség megállapíthatóságánál azonban nemcsak a törvény Különös Részében szereplő tényállásban foglalt fogalmi ismérveket, hanem az Általános Rész rendelkezéseinek a meghatározását is vizsgálni kell, mert mint mondja, a tényállásszerűség csak akkor eredményezhet büntetőjogi felelősséget, ha az adott magatartás a bűncselekmény általános fogalmi kritériumainak is megfelel.

alakítja.⁸³

A tényállásszerű cselekmény rendszerint jogellenes. Ez alól csak a törvényben kifejezetten szabályozott,⁸⁴ illetve általánosan elfogadott okok mentesítenek. Így a jogi tárgyat nem sértő cselekmény, nem tényállásszerű, tehát büntetőjogilag irreleváns. Pl. a korrupciós bűncselekmény tényállásában szerepel a jogtalan előny adása vagy elfogadása. Egy virágcsokor adása nem minősül jogtalan előnynek.⁸⁵

A jogirodalomban igen vitatott a tényállásszerűség kérdése. Földvári és Viski szerint a jogellenesség és a tényállásszerűség egymástól elkülöníthetetlen elemek. Az előbbi szerző a társadalomra veszélyességet és a bűnösséget is elkülöníti a tényállásszerűségtől. A társadalomra veszélyesség tekintetében azt mondja, hogy az a bűncselekmény megalapíthatóságához a konkrét társadalomra veszélyesség konkrét foka szükségeltetik, e nélkül nem minősíthető a tényállásszerű magatartás bűncselekménynek. Földvári a bűnösséggel kapcsolatban azon a véleményen van, hogy a törvényhozó a cselekmény szemrehányható volta miatt helyez kilátásba joghátrányt, így bűnösség nélkül nem tehető szemrehányás az elkövetőnek cselekménye miatt. Így Földvári osztja Beling és M. E. Mayer bűncselekmény fogalmát, miszerint a tényállásszerűség egy önálló fogalmi elem.^{86, 87}

Békés egyetért azon szerzőkkel, akik a tényállásszerűséget a büntett egyik fogalmi ismérvének tulajdonítják, osztja Viski állítását, miszerint a tényállásszerűség nem határolódik el mereven a társadalomra veszélyességtől és a bűnösségtől. „A konkrét tényállásszerűség és társadalomra veszélyesség a cselekmény objektív tulajdonsága, mely független az elkövető bűnösségétől és cselekménye büntethetőségétől”. Ennek alapján tényállásszerű és társadalomra veszélyes lehet egy beszámításképtelen elmebeteg támadása, de a beszámítási képessége és bűnössége hiányzik.⁸⁸ „Az objektíve társadalomra veszélyes cselekmény in concreto tényállásszerű is, a társadalomra veszélyességet a tényállásszerűség manifesztálja.”⁸⁹

2.6.2. A társadalomra veszélyesség-materiális jogellenesség

„Társadalomra veszélyes cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely Magyarország állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyeztet” - szerepel a hatályos törvényben. Lényegét tekintve ezen az új Btk. sem változtat.

⁸³ BELOVICS—BÉKÉS—BUSCH i.m.111.

⁸⁴ Lsd. bővebben az 52. lábjegyzetnél.

⁸⁵ BERKES GYÖRGY: A büntetőjogi felelősség feltételei. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/3. 26.

⁸⁶ BÉKÉS IMRE: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest: 1974. 76.

⁸⁷ Vö. Horváth Tibor, aki azt mondja, hogy a bűncselekmény fogalmától nem lehet önállóan elválasztania törvényi tényállás fogalmát, hiszen ekkor menthetetlenül a bírói szubjektívizmus és önkényesség érvényesül.

⁸⁸ BÉKÉS i.m. 82.

⁸⁹ Így az emberölés akkor is veszélyes a társadalomra, ha az elkövető gyermekkorú, vagy beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapotú személy.

Materiálisan jogellenes a cselekmény, mely jogilag védett érdeket sért, veszélyeztet. A társadalomra veszélyesség, mely ontológiai kategória, egy bűncselekményi ismérv, amely a büntetetté nyilvánítás indoklásául szolgál, a pozitív norma megsértését, a tényállásszerű magatartást jelenti.⁹⁰ Blaskó Béla rávilágít arra, hogy a törvényhozó egy adott időszak és egy adott társadalom értékrendje alapján állít fel egy objektív zsinórmértéket, melyet ha egy társadalomra veszélyes cselekmény meghalad, akkor az az elleni védekezéshez a büntetőjog eszközeihez kell nyúlni.⁹¹

Ugyanakkor – véli Békés – a materiális jogellenesség a jog védte érdekek vagy értékek sértését vagy veszélyeztetését jelenti, így voltaképpen a társadalomra veszélyesség és a materiális jogellenesség fogalmi jelentése ugyanaz,⁹² erre tekintettel pedig indokolatlan a két kategória párhuzamos használata.⁹³ A bírói gyakorlat is egyként kezeli e két fogalmat.

A társadalomra veszélyesség hiánya bűncselekmény létrejöttének kizáró körülménye. Egyrészt azért, mert a tényállásszerű magatartás nem veszélyes a társadalomra, vagy azért mert a társadalomra veszélyesség hiánya miatt a magatartás nem tényállásszerű, így nem minősül bűncselekménynek.

Nagy Ferenc szerint a társadalomra veszélyesség fogalmának megtartása nem szükséges, hiszen ez csak egy szociológiai fogalom.⁹⁴ A társadalom veszélyesség mellőzésének kérdésében⁹⁵ Berkes és Hollán is azt az álláspontot képviseli, miszerint ezen elem elhagyható, hiszen ahogyan Hollán fogalmaz „ez egy csökevény”.⁹⁶ Belovics Ervin azt mondja, hogy egy jogállamban a társadalomra veszélyesség nem eleme a bűncselekmény fogalmának, hanem az a büntetendővé nyilvánítás feltétele. Mint mondja a jogalkotó azért nyilvánít egy magatartást bűncselekménnyé, mert azt károsnak, veszélyesnek tekinti.⁹⁷

2.6.3. A társadalomra veszélyesség hiányának jogalkalmazói megállapíthatósága

A materiális jogellenesség megjelenésével az a probléma vetődött fel, hogy a tényállásszerű és bűnös magatartást csak konkrét büntetendőséget kizáró okra alapítottan minősíthetünk „nem bűncselekménynek”, avagy megtehetjük azt a materiális jogellenesség hiányára hivatkozva.

Ugyanezt hangsúlyozza Belovics Ervin, amikor azt kérdezi, hogy a jogalkalmazó megállapíthatja-e, hogy egy tényállásszerű, vagyis normába ütköző magatartás – anélkül, hogy fennállna valamilyen

⁹⁰ Tokaji és Nagy a társadalomra veszélyességet kodifikált materiális jogellenességnek tekintik.

⁹¹ KÓHALMI LÁSZLÓ: *A társadalomra veszélyesség fogalma a büntető anyagi kódexekben*: <http://ujbtk.hu/a-tarsadalomra-veszelyesség-fogalma-a-bunteto-anyagi-kodexekben/>

⁹² Így vélekedik Ujvári Ákos is.

⁹³ BELOVICS (2007) i.m. 36.

⁹⁴ NAGY i.m. 9.

⁹⁵ Ezzel ellentétes álláspontot képvisel Földvári és Ujvári, mely utóbbi szerint „a bűncselekmény fogalom csak akkor tölti be rendeltetészerű szerepét, ha a jogalkotó e fogalomba sűríti a büntetendőség valamennyi általános feltételét”.

⁹⁶ MÉSZÁROS i.m. 68.

⁹⁷ BELOVICS (2009) i.m. 32.

büntethetőséget kizáró konkrét ok – nem bűncselekmény. Mert, ha a cselekmény nélkülözi a társadalomra veszélyességet, akkor deliktumot sem valósít meg. E tekintetben a joggyakorlat egységesnek mutatkozik, számos ítéletet alapoztak eddiglen a bűncselekmény ezen ismervének hiányára.⁹⁸

Wiener véleménye szerint téves a bírói gyakorlat, mely a Btk. 10.§-ából vezeti le, az adott konkrét cselekményre lebontva a jogellenesség kizártságát, hiszen a jogbiztonság követelményének az felelne meg, ha a materiális jogellenesség hiánya alapján, a bírói gyakorlat által alkotott bírói jogra lenne alapítva a felmentő ítélet.⁹⁹ Wiener A. Imre tehát arra a következtetésre jut, hogy felmentő ítélet a társadalomra veszélyességnek, mint a bűncselekmény fogalmi ismervének a hiányán nem alapulhat, annak alapját csak a Büntető Törvénykönyvben nem szabályozott, büntetendőséget kizáró ok képezheti.¹⁰⁰

Györgyi Kálmán is a jogbiztonság veszélyét látja abban, hogy a bíróság egy diszpozíciószerű cselekményről törvényi részletszabályozás nélkül, csupán a konkrét eset körülményeire tekintettel mondja ki, hogy nem veszélyes a társadalomra.¹⁰¹ Ez a törvényhozó jogalkalmazó általi felül bírálathoz vezet, amely során a jogalkalmazó átveszi a törvényhozó felelősségét. Mindennek következtében a társadalomra veszélyességnek mindössze egyetlen funkciója marad, nevezetesen, hogy a tényállásszerű, de jogellenességet kizáró ok által nem érintett cselekmény esetében a büntetőjogi felelősséget kizárja. Az adott cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésénél figyelembe kell venni – esetleg egyéb ismérvek mellett – a hátrányos következmények súlyosságát, a reparálhatóságot, valamint azt, hogy a jogrend képes-e ellátni a jogtárgy védelmét a büntetőjogon kívüli eszközökkel is, vagy sem.

Ezzel szemben Belovics Ervin azon az állásponton van, hogy „a bűncselekmény fogalmi elemként kodifikált és törvény által definiált társadalomra veszélyesség olyan objektív kategória, amely szükségtelenné teszi a materiális jogellenesség fogalmának használatát”.¹⁰²

2.6.4. A bűnösség

Egy komplex fogalom, a büntetőjogi felelősség alkotmányjogi büntetőjogi feltétele, mely a tényállásszerű és jogellenes cselekmény miatti anyagi jogi szubjektív ismérveket fogja át, s

⁹⁸ BELOVICS (2007) i.m. 36.

⁹⁹ UJVÁRI ÁKOS: *A jogos védelem megítélésének új irányai*. Budapest: Ad Librum Kiadó, 2009. 62-63.

¹⁰⁰ BELOVICS (2007) i.m. 39-40.

¹⁰¹ Belovics Ervin szerint ez nem összeegyeztethetetlen a jogállamisággal, ez a joggyakorlat szűkíti a büntetőjogi felelősséget. Ezenkívül azt is hozzá teszi, hogy ezt csak ún. atípusos esetekben alkalmazzák, így a Btk, 10.§-ra alapított ítélet igen ritka.

¹⁰² BELOVICS (2007) i.m. 43.

legitimálja a szankció alkalmazását.¹⁰³ Ez az elem egyesíti a bűnösségi és az elkövetővé váláshoz szükséges feltételeket. A legfontosabb momentum az akaratí képeesség, mely az elkövető és a cselekménye közötti szubjektív kapcsolatot jelenti. A szükségképpen elemek: a szándékosság/gondatlanság, életkor, beszámítási képeesség vagy elvárhatóság, végül a motívum vagy célzat, mely utóbbiak az elkövető szubjektumához kapcsolódó ismérvek.¹⁰⁴

Tehát „szemrehányást érdemel a jogellenes cselekmény elkövetője, aki képes volt felismerni a törvényt (tilalmat), ez a beszámítási képeesség kérdése, és ha igen, felismerte, hogy a tilalom ellenére cselekszik, vagy ezt legalább felismerhette volna.” A bűnösség megállapításánál azt kell szem előtt tartani, hogy a jogellenes cselekmény elkövetője cselekedhetett volna-e a normának megfelelő módon, illetőleg elvárható volt-e tőle mindez. Mert ha nem, az elvárhatóság hiánya kizárja a gondatlan bűnösséget, a szándékos bűnösségnél azonban nincs ilyen ok.¹⁰⁵

A bűnösség azonban nem jelent automatikusan büntethetőséget. A büntethetőség szűkebb kategória a bűnösségnél, a bűncselekmény elkövetőjének tényleges megbüntethetőségét jelenti. Így ha az elkövető a büntetendő cselekményt bűnösen követi el, azaz bűncselekményt realizál, még sem lesz büntethető, ha ennek különböző okok, mint például a halála, vagy kegyelemben részesítése akadályát állják.¹⁰⁶

Az adott cselekményt bűnösen kell elkövetni (nullum crimen sine culpa). A bűnösség legitimálja és megalapozza a büntetőjogi szankció alkalmazását. A bűnösségnek a törvényi tényállás elemeire - az objektív büntethetőségi feltétel kivételével - ki kell terjednie. A bűnösségre a tárgyi körülményekből lehet következtetni. A hatályos törvény szerint van egyenes és eshetőleges szándék, illetve tudatos és hanyag gondatlanság.¹⁰⁷ Az új Btk. ezen meghatározásokon nem változtat.

2.6.5. A gyermekkor - mint büntetőjogi felelősséget kizáró ok - határának változása és a jogos védelem szabályozása az új Btk-ban

Jelentős változás a hatályos Btk-hoz képest,¹⁰⁸ a büntetőjogi felelősség korhatárának leszállítása emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés és halált okozó vagy életveszélyt okozó testi sértés esetén. E szerint a felsorolt bűncselekmények elkövetője akkor is felel, ha a 12. életévét

¹⁰³ Hazánkban a szigorú bűnfelelősség elve miatt kizárólag a bűnös elkövetőt lehet megbüntetni, azaz nem lehetséges az objektív, kimentéses bűnfelelősség.

¹⁰⁴ MÉSZÁROS i.m. 52.

¹⁰⁵ BERKES i.m. 27.

¹⁰⁶ MÉSZÁROS i.m. 44.

¹⁰⁷ LIGETI i.m. 17.

¹⁰⁸ A jelenleg hatályos törvény szerint a gyermek a 14. életévét be nem töltött személy. Ez a körülmény büntethetőséget kizáró ok.

betöltötte (14. életévét még nem) és rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.¹⁰⁹

Továbbá a törvény a súlyos, erőszakos bűncselekmények elleni hatékonyabb fellépés biztosítására a jogos védelmi helyzetet kiszélesíti, és törvényi védelmet állít fel arra, miszerint vannak esetek, amikor a jogtalan támadás oly módon történik, hogy a megtámadott joggal feltételezheti, hogy a támadás az élete ellen is irányult, és ilyenkor a jogtalan támadás körülményei megteremtik a lehetőséget a védekezés szükséges mértékének a túllépésére.¹¹⁰

A dolgozatot a polgári jogi felelősség egyéb kérdéseivel folytatom. Amint már említettem, a polgári jogban a felelősség két irányú: a Ptk. kötelmi jogi rendszere a szerződésszegéssel okozott károkért való (kontraktuális) és a szerződésen kívül okozott károkért (deliktuális) felelősség alapján épül fel.

2.7. A polgári jogi felelősség egyéb kérdései¹¹¹

2.7.1. A szerződésszegéssel és a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség

A hatályos szabályozás szerint a 318.§ összefogja a kontraktuális és deliktuális felelősséget, egyfajta hidat teremtve ezen két alakzat között. A Javaslat szakít ezen egységes szabályozással, a kimentés és a megtérítendő kár feltételeinél elválasztja egymástól a kártérítés két területét. A deliktuális felelősség esetében a károkozó és a károsult között a károkozó magatartást megelőzően, egy abszolút szerkezetű jogviszony létezik, és egy tartózkodásra kötelező tiltó norma megsértése hozza létre a relatív szerkezetű kárkötelmet. A deliktuálisnál a károkozás általános tilalma szenved sérelmet, s a magatartást éppen az teszi jogellenessé, hogy káreredmény kapcsolódik hozzá. A kontraktuális felelősségnél a károkozást megelőzően is fennáll egy relatív szerkezetű jogviszony a felek között: maga a szerződés. A kontraktuálisnál a károkozó magatartás egy szerződésben önként, tudatosan, átgondoltan vállalt kötelezettség megszegését jelenti. A szerződéses jogviszonyban a károkozó a kárt a másik szerződő félnek okozza.¹¹²

A Javaslat megszigorítja a szerződésszegő fél kimentését, elszakítva a deliktuális felelősségnél található felróhatósági (vétkességi) elvtől. Másrészt a szerződésszegő fél által előre látható károkra korlátozza a megtérítendő kár mértékét. Az objektív alapú kimentés és a kártérítésnek az előre

¹⁰⁹ GELLÉR BALÁZS: Gondolatok az új Btk. tervezetének margójára. *Közzolgálat*, 2012/6. 18.

Lsd. a főtí gyermekotthonban halálra kínoztak egy állami gondozott gyermeket, azonban az elkövetők között csak egy volt büntethető, azaz ő már 15 éves elmúlt.

¹¹⁰ Pl. Az éjszaka besurranó tolvaj lelövése.

¹¹¹ A Ptk. felelősségének további elemzésénél a 2012-es Szakértői Javaslat eltéréseit szeretném hangsúlyozni, a hatályos törvényhez lépest.

¹¹² VÉKÁS LAJOS: *A szerződésszegési kártérítési jog javasolt szabályai*. 29. Jogász Vándorgyűlés, Pécs 2010.181.

látható károkra történő korlátozása egészséges egyensúlyi helyzetet teremt a vagyoni forgalomban a szerződő felek közötti kockázatmegosztás terén.¹¹³ A hagyományos felelősségi értékelés a felróhatóság (vétkesség) középpontba állításával individuális emberi hibát, magatartási rendellenességet feltételez. A magánjogi szerződéseknél a szerződésszegés kárkövetkezményeinek telepítése tehát elsősorban kockázatosztást, és nem valamely egyéni hiba szankcionálását kell, hogy jelentse. Helyes tehát a szerződésszegésért megállapítandó kártérítési felelősség alóli kimentés elszakítása¹¹⁴ a felróhatósági (vétkességi) elvtől.¹¹⁵ A károkozó körülménynek a szerződésszegő fél ellenőrzési körén kívül kell felmerülnie. A szerződésszegő fél által nem befolyásolható az a körülmény, amelyre a fél nem képes hatást gyakorolni. Ilyen a vis maior: természeti katasztrófák, politikai-társadalmi események, radikális piaci változások, stb.¹¹⁶ Hangsúlyozni kell Vékás szerint, hogy nem csak objektíve elháríthatatlan körülmény minősülhet előre nem látható akadállyal.

2.7.2. Az előreláthatósági klauzula szerződésszegés esetén az új Ptk. tervezetében

„Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, melyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előrelátnia”.¹¹⁷

Mintegy újdonságként jelenik meg az előreláthatósági klauzula, melynek felállításával a Javaslat a megítélhető következménykárokat és az elmaradt jövedelmet korlátok közé szorítja. Az előreláthatósági klauzula fő célja a szokatlan, előre nem látható, rendkívüli és ezért előre nem is kalkulálható károk kizárása. Az egyik fél által sem előre látható károk kockázata a Javaslat megoldása szerint a károsult félnél marad, mely a kárveszélyviselés általános elvéből következik.¹¹⁸ Így a Javaslat nem kötelezi a károkozót azon károk megtérítésére, mely a károkozás időpontjában nem volt előre látható.

Másrészt ezen klauzula az elmaradt hasznok és következménykárok felek közötti megosztás tekintetében rugalmas eszközül szolgál a bíró kezében. Ez a megoldás pontosabban határozza meg a kármegosztás feltételeit, mint a jelenleg hatályos törvény 339. § (2). bekezdése szerinti méltányossági szabály, mely kármérséklésre ad lehetőséget.¹¹⁹ Emellett jobban illik a szerződési jog

¹¹³ Ezen elv ösztönzi a jogosultat arra, hogy a szerződéskötéskor tájékoztassa a kötelezettet egy esetleges szerződésszegés várható kárkövetkezményeiről, különös tekintettel a *lucrum cessans* és a lehetséges következménykárok nagyságáról. Így a kötelezett ismeri ezen károk kockázatát, tehát reális döntést tud hozni, hogy a szerződést egyáltalában véve megköti-e, és ha igen, milyen feltételekkel.

¹¹⁴ A szerződésszegés esetében sem lehet abszolút a kártérítési felelősség. A szerződésszegő félnek biztosítani kell a megfelelő kimentési lehetőséget. Pl. nem volt elvárható, hogy a fél a szerződésszerű teljesítést akadályozó körülményt elkerülje, vagy annak kár-következményét elhárítsa.

¹¹⁵ VÉKÁS (2010) i.m. 182.

¹¹⁶ Uo. 183.

¹¹⁷ Új Polgári Törvénykönyv Tervezete, 6: 518.§

¹¹⁸ VÉKÁS (2010) i.m. 185-186.

¹¹⁹ Lábady Tamás a deliktális viszonyokba is ezen elv bevezetését szorgalmazza.

személetéhez, a piaci megfontolásokhoz, az üzleti gondolkodásmódhoz.¹²⁰

2.7.3. Kárelhárítás, kárenyhítés az új Ptk-ban

A hatályos törvény 340.§-a szerint: „A károsult a kár elhárítása, illetőleg csökkentése érdekében úgy köteles eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Nem kell megtéríteni a kárnak azt a részét, amely abból származott, hogy a károsult e kötelezettségének nem tett eleget.” Itt a károsult részes, magában a károkozásban is, a kár elhatalmasodásában, súlyosbodásában felróható közrehatás terheli. A Tervezet ezt egységesíti: „A károsultat is kármegelőzési, kárelhárítási, kárenyhítési kötelezettség terheli. Ha e kötelezettségét felróhatóan megszegi, a károkozónak nem kell megtérítenie a kárt annyiban, amennyiben az a kár bekövetkeztében vagy annak mértékében közrehatott.” Eldöntendő kérdésként merül fel, hogy olyan tényálláskörben, amikor van felelősségi károkozás, de a kár elhatalmasodásában vis major (pl. vörösiszap katasztrófa), esőzés, árvíz, stb. is közrehatott, legyen-e külön kármegosztási szabályozás (ún. részoki összefüggés) vagy ne? Lábady Tamás szerint ez a probléma az előreláthatósági klauzulával megoldható. Azaz, amennyiben a kár mértékében elháríthatatlan külső erő közrehatott, akkor azt a kártérítés mértékénél, az előreláthatósági korláttal kell szabályozni.¹²¹

2.7.4. A káronszerzés tilalma

A hatályos Ptk. nem mondja ki se a teljes kártérítés elvét, se a káronszerzés tilalmát. A káronszerzés tilalmával kapcsolatban a Szakértői javaslat és a hatályba nem lépett törvény eltérő szabályokat fogalmazott meg. Az előbbi szerint a károsultnak a jogalap nélküli gazdagodását kell elvonni, az utóbbi viszont a károkozásból származó vagyoni előny levonásáról rendelkezik. Mindkét szabály egyező kivételt fogalmaz meg, nevezetesen kivételt enged az eset összes körülményének gondos mérlegelésével. Lábady Tamás szerint a főszabálynál a vagyoni előny használata indokolt, hiszen a jogalap nélküli gazdagodást a károsult eleve köteles visszatéríteni, vagyis ő nem gazdagodik.

Kérdéses az is, hogy a károkozásból képződő vagyoni előnyt, kinek kell adni, a károsultnak-e vagy a károkozónak. Már most óriási érdeklődés övezi azt a kérdést, hogy a vörösiszap katasztrófa károsultjainak juttatott segélyeket, anyagi támogatást, a káronszerzés tilalmának szemszögéből a jogalkalmazás hogy fogja kezelni. A károkozásnak biztos lesz felelőse. Kit fog kedvezményezni a bíróság a segélyek, adományok figyelembevételével? Nem a károkozót. Akkor mi az az előny, amit a kártérítésből le kell vonni?¹²² Levonandó a maradványérték, az értéknövekedés (használt helyett

¹²⁰ VÉKÁS LAJOS: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél In. SÁRKÖZY TAMÁS—VÉKÁS LAJOS: *Eörsi Gyula emlékkötet*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2002. 205.

¹²¹ LÁBADY (2010) i.m. 190.

¹²² LÁBADY (2010) i.m.191.

új dolog biztosítása), és a kárbiztosítási összeg, viszont az összegbiztosítás már nem.

2.7.5. A felelősség egyes esetei

A felelősség egyes esetei körében a *fokozott veszéllyel járó tevékenység* körében a Javaslat nem változtat a veszélyes üzem fő szabályán, csak annyiban, hogy meghatározza az üzemben tartó fogalmát: eszerint az üzemben tartó az, akinek az érdekében működik a veszélyes üzem. Ennek megfelelően a vállalat által bérelt gépkocsi használta megalapozza, míg az egy-egy alkalommal történő ingyenes átengedése nem alapozza meg a felelősségre vonást.¹²³

A *más személy által okozott károkért való felelősség* a jogi személyek szempontjából bír nagy jelentőséggel, hiszen a Tervezetben egyetemleges felelősséget ír elő, azaz a károsult a vezető tisztségviselővel és a jogi személlyel szemben is igényt érvényesíthet.

A *közhatalom gyakorlásával okozott kárért való felelősség* körében a Javaslat pontosítja azt, hogy mi minősül ennek, illetőleg a mérlegelési jogkör gyakorlásával vagy a hibás jogértelmezéssel okozott károk megtérítésére csak kirívóan súlyos esetben kerülhet szó. A termékfelelősség tényállása immáron nem külön törvényben, hanem a Kódexbe is bekerült, lényegi változtatások nélkül. Az *épületkárokért való felelősség* esetében lényegi változás nem történt. Az *állatkárokért való felelősség* tényállása szabályozza a veszélyes állat által okozott károkért való felelősséget, a veszélyes állat tartójának és a veszélyesnek nem minősülő állat tartójának felelősségét.

A *vétőképtelen személy károkozásánál*¹²⁴ a Javaslat meghatározza az eddiglen elmaradt vétőképeség fogalmát, illetőleg, hogy ki minősül gondozónak.¹²⁵ A Javaslat fenntartja a méltányossági kártérítést, mert a hatályos törvény 347.§-ának megőrzése indokolt, hiszen az okozott kár megtérítésére képes vagy részben képes károkozó marasztalása fontos, annak ellenére, hogy vétőképtelensége miatt felelősségre nem vonható. A Javaslat viszont új kategóriaként emeli be az *önhibát*, melynek kapcsán a károkozó nem hivatkozhat a belátási képessége hiányára vagy fogyatékosságára, ha a kárt felróható magatartásával maga okozta.¹²⁶ Ugyanúgy megmarad az *egyetemleges felelősség* is.

¹²³ VÉKÁS (2012) i.m. 512.

¹²⁴ A vétőképtelen személy károkozásával kapcsolatban, s mintegy a polgári és a büntetőjogi felelősség összefonódását jelző példaként megemlítendő a 2008-ban meggyilkolt kaposvári gimnazista fiú esete. A büntető bíróság itt a két fiatakorú elkövetőt társtettesként, előre kitervelten, különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés büntetéseért ítélte el. A polgári bíróság előtt nemvagyoni kártérítés iránt folyt a per, az elhunyt fiú szülei tekintetében. (Pécsi Ítéltábla Pf.I.20.254/2010/8. számú ítélete.)

¹²⁵ Eszerint: „Akinek belátási képessége oly mértékben korlátozott, hogy a konkrét károkozással kapcsolatos magatartása következményeit nem képes felmérni, nem felel az általa okozott kárért”, és „A vétőképtelen helyett az felel, aki jogszabály alapján a vétőképtelen gondozójának minősül. Gondozó az is, aki a vétőképtelen személy felügyeletét a károkozáskor ellátta.”

¹²⁶ VÉKÁS LAJOS: *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: Complex Kiadó, 2009. 873.

III. A XXI. századi jogunk érdekes kérdései

A dolgozatom utolsó részében a polgári és a büntetőjogi felelősség közös vonásait a jogi személyek vonatkozásában,¹²⁷ illetőleg a környezeti károkért való felelősségen keresztül mutatom be.

3.1. A jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonása

A jogállamiság egyik fontos elvárása, a jogi személynek, mint a büntetőjogi felelősség egyedi, sajátos típusa, felelősségre vonása.¹²⁸ A jogi személy egy jogi fikció, törvénysértéseket, hibákat követhet el.¹²⁹ Többek között ezt bizonyítja az egyre inkább elterjedt globális környezeti károk és a globális bűnözés (gazdasági, pénzügyi bűncselekmények) megjelenése is.

Erre való tekintettel a törvényhozó megalkotta a 2001. évi CIV. törvényt a jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről, azonban a hatályos Btk. nem tartalmaz erre vonatkozó törvényi tényállást.

A jogi személyiséggel rendelkező szervezeteknek lehetőségük van a jog világában úgy rész venni, mint természetes személyeknek. Azonban a büntetőjog világában semmiképp sem lehet úgy tekinteni a jogi személyekre egy büntetőeljárás során, mint egy természetes személyre. A jogi személy tevékenysége vagy léte során kötődhet bűncselekményhez, ő maga is elkövethet bűncselekményt, vagy ahhoz segítséget nyújthat. Mivel a jog a jogi személyt jogok és kötelezettségek alanyának tekinti, így ezért adott esetben a büntetőjogi felelőssége is megállapítható lehet. Ez közvetett módon fogalmazódik meg a jogszabályokban, így nem sérti azon elvet, miszerint büntetőeljárás alanya természetes személy lehet.¹³⁰

A jogi személyekkel kapcsolatosan azonban problémaként jelenik meg a dogmatikai kérdés, nevezetesen a bűnösség (szubjektív felelősség). A bűnösség egyik alapvető feltétele az elkövető és cselekménye közötti lélektani kapcsolat, tehát, hogy az elkövető tudjon cselekménye etikailag helytelenítendő voltáról. Kérdés, hogy beszélhetünk-e jogi személy esetén ilyen „kvalifikált, lélektani akaratról”? Illetőleg eldöntendő az is, hogy milyen módon ismerjük el a jogi személy jogalanyiságát?^{131 132}

Ezen kérdésre Sántha Ferenc azt mondja, hogy a jogi személy bűnös nem lehet, viszont jogilag

¹²⁷ A magánjogi és büntetőjogi felelősség összekapcsolódását jól példázza a 2012 januárjában elsüllyedt hajó, a Costa Concordia ügye, melyben kérdéses, hogy ki felel a károkért és a gondatlan emberölésért, valamint a környezet szennyezéséért. A hajó kapitánya és vele együtt a 15 fős személyzet, vagy a kapitány és a hajót birtokló cég egyetemlegesen felelős a bekövetkezett katasztrófáért.

¹²⁸ Közhalmi szerint a testületi bűnösség beemelése a bűnösségi alakzatok közé jogpolitikailag feltétlenül indokolt.

¹²⁹ FANTOLY ZSANETT: *Gondolatok a jogi személyek büntetőjogi felelőssége Btk-ba történő bevezetésének szükségességéről*, <http://jesz.ajk.elte.hu/fantoly6.html>.

¹³⁰ BARNÓCZKI PÉTER: *A hitelintézetek mint jogi személyek büntetőjogi felelősségének kialakulása*, <http://ujbtk.hu/dr-barnoczki-peter-a-hitelintezetek-mint-jogi-szemelyek-buntetojogi-felelossegenek-kialakulasa/>.

¹³¹ Közhalmi szerint célszerűbb lenne egy általános felelősség konstruálása a jogi személyekre, hiszen ezen utóbbi nem követhet el olyan bűncselekményt, mely csak a természetes személy legegényibb terepéhez köthető, mint pl. az erőszakos nemi közösülés.

¹³² KÖRHÁLM LÁSZLÓ: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. *Collega*, 2000/2. 22-23.

felelősségre vonható, mivel a jogi felelősség a szervezetekkel összefüggésben is értelmezhető. Véleménye szerint ez egy járulékos felelősség,¹³³ amely egy természetes személy által elkövetett bűncselekményhez kapcsolódik. Itt kell megemlíteni azt a körülményt, amikor az alkalmazott vagy a vezető tisztviselő a szervezet működési körében, illetve érdekében eljárva követ el bűncselekményt, vagy a cselekménye folytán a jogi személy gazdagodott, általában valamilyen törvénysértő állapotot tükröz. Tehát a tisztségviselők nem tették meg a szükséges intézkedéseket a bűncselekmények megelőzése érdekében, vagy kifejezetten a szervezet felhasználásával követték el a bűncselekményt.¹³⁴

A másik problematikus terület a jogi személy felelősségre vonásával kapcsolatban a büntetőjogi egyéni felelősség elve. Megállapítható, hogy a jogi személy saját cselekmény hiányában egy másik személy cselekményéhez kapcsolódó, egy másik személy cselekménye által keletkezett felelősséget jelent.

A következő nagy kérdés, amit Fantoly Zsanett írásában kiemel, hogy meg lehet-e törni a klasszikus büntetőjogi alapelv, a kettős értékelés tilalmát, és felelősségre lehet-e vonni a jogi személyt és a természetes személyt egyaránt? Ebben az esetben szükséges-e a hagyományos elvek áttörése vagy nem.¹³⁵ Busch Béla szerint „az egyén szervezeti integrációja olyan szoros kölcsönös determinációt okoz, amely mellett legitim módon nem lehet az egyént kiragadni és felelőssé tenni”.¹³⁶ Véleménye szerint a felelősséget meg kell osztani, mivel az egyénre háruló tárgyi (eredmény) felelősség ebben az esetben aránytalan és méltánytalan lenne. Ezek fényében a jogi személy felelős az olyan bűncselekményekért, melyeket olyan személyek követnek el, akikért felelősséggel tartozik. A tárgyi felelősség szigora túl súlyos lenne az alkalmazott, vállalati vezető számára. E körben kell kiemelni azt a körülményt, miszerint a büntetőjogi felelősség a klasszikus dogmatika szerint nem megosztható. A jogi személyekről szóló törvény büntetni rendeli a gazdálkodó szervezet vezetőjét, ellenőrzésére vagy felügyeletére feljogosított tagját vagy dolgozóját, ha a bűncselekményt a szervezet érdekében követi el, és a felügyeleti és ellenőrzési kötelezettségének teljesítése a bűncselekmény elkövetését megakadályozhatta volna.¹³⁷ Itt nem a kétszeres értékelés lesz, mivel a jogi személyt az elkövetőhöz fűződő kapcsolataért, illetve bűncselekménye folytán történt jogellenes gazdagodásért vonják felelősségre.¹³⁸ Fontos, hogy a bűncselekmény elkövetése a jogi személy javára vagyoni előny szerzését célozza (ténylegesen be kell következnie) vagy

¹³³ A büntetőjogban járulékos felelősség egyrészt a részesség (felbújtás, bűnsegély), valamint az ún. bűnkapcsolatok (orgazdaság, bűnpártolás). A felelősség itt ugyan járulékos jellegű, de egyéni felelősség.

¹³⁴ SÁNTA FERENC: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. Budapest: KJK-Kerszöv, 2002. 86-87.

¹³⁵ FANTOLY i.m. 1.

¹³⁶ BUSCH BÉLA: A jogi személy büntetőjogi felelőssége, In. *Békés Imre Emlékkötet*, Budapest: Szent István Kiadó, 2000. 97.

¹³⁷ 2001. évi CIV. törvény, 2.§, (1) bek.

¹³⁸ SÁNTA i.m. 88.

eredményezze,¹³⁹ s az ügyvezetésre vagy képviselőre feljogosított tag vagy vezető tisztviselő tudjon a bűncselekményről.¹⁴⁰

A törvény szerint a jogi személlyel szemben intézkedések abban az esetben alkalmazhatók, amennyiben az elkövető a Btk-ban szabályozott szándékos bűncselekményt követett el, a gondatlan elkövetés nem eredményezheti a felelősség megállapítását. Utóbbi esetben legfeljebb vagyonek Kobzása alkalmazható a jogi személlyel szemben.

3.2. A jogi személy felelőssége a magánjogban avagy a „lepel-áttörés” doktrínája

A jelenleg hatályos Polgári Törvénykönyv nem tartalmaz általános szabályt azzal kapcsolatban, hogy a jogi személy tagjai miként felelnek a jogi személyt terhelő kötelezettségekért. A tagi felelősségre vonatkozó szabályokat a jogi személyek egyes típusaira – tehát a gazdasági társaságokra, az egyesületre, az alapítványra, stb. – vonatkozó külön szabályok tartalmazzák.

A jogi személyek, valamint az alkalmazottak, ügyvezetők, vezető tisztségviselők felelősségének elválasztását jól példázza a lepel-átszúrás doktrínája, avagy a felelősség-áttörés.

A jogi személy társaság tagjai (vezető tisztségviselői, alkalmazottai) bűncselekményt is megvalósító magatartásukhoz a jogi személy társasági formát lefedésként használják, valójában saját magánvagyonuk, magánérdekeik javára tevékenykednek, szándékos, csalárd és célzatos visszaéléssel, gyakran nagy összegű kárt vagy nagyszámú károsultnak hátrányt okozva. Tehát ebben az esetben a tag részéről olyan minősített jogellenes és felróható magatartás valósul meg, amely a jogi személyiség leple¹⁴¹ alatt történik meg. Közömbös, hogy a tag súlyosan felróható vagy enyhe gondatlansággal járt el. A károkozónak a magatartása felróhatósága súlyától függetlenül kell a teljes kárt megtérítenie.

Annak sincs akadálya, hogy a tag a Ptk. 339.§ (1) bekezdése alapján önálló deliktuális kárfelelősség alapján tartozzon helytállással, ha a tag részéről megvalósul egy olyan többlet magatartás, amely a tagot önálló károkozóvá minősíti. Így a tag magatartása már nem csak a társaságnak tudható be, hanem ugyanaz a magatartás két jogalany felelősségét is megalapozza. A Ptk. fentebb említett szakasza nem felelősség-áttörési tényállás, önmagában nem alkalmas a jogi személy természetes

¹³⁹ A vagyoni előny fogalma: lsd. 2001. évi CIV. törvény 1.§ (1) bek, 2. pont.

¹⁴⁰ A jogi személy felelősségének alapja lsd. Sántha 92-93.

¹⁴¹ A felelősségi lepel átszúrásának esetét a jogalkotás és a bírói gyakorlat egyaránt alakítja. Az amerikai bírói gyakorlat hajlik a társasági lepel átszúrásra abban az esetben, ha a tag magatartása joggal való visszaélést valósít meg és ezzel a hitelezőknek kárt okoz. A magyar társasági törvény alapján erre nincs lehetőség, mivel kizárólag a felszámolási eljárásban kielégítetlenül maradt hitelezői követelést lehet perelni.

tagja közvetlen felelősségének megállapításához.¹⁴² Itt a kérdés az, hogy milyen többletmagatartást kell véghezvinni ahhoz, hogy a felelősség-áttörés létre jöjjön. A többlettényállás megvalósulása, amely a 339.§-ból ered, azaz nem más, mint a rendeltetésszerű joggyakorlás súlyos sérelme a jóhiszeműség és tisztességesség követelményének megsértése, a joggal való visszaélés tilalma. Tehát a jogi személy elválasztás elvének áttörését, egy hasonló, alapvető szintű norma súlyos sérelme eredményezheti csak.¹⁴³ A felelősség-áttörésnél a Ptk. 5.§-a a jogi személy elkülönült felelősségének áttörését, a felelősség átvitelét eredményezi. Ennek oka az, hogy a jogi személy tevékenységi körében eljáró tag éppen a jogi személy elkülönülő felelősségével él vissza súlyosan. A tag felelőssége a felróható magatartásával okozati összefüggésben keletkező vagyoni hátrányért áll fenn. Helytállási kötelezettsége önálló, arra a deliktualis kárfelelősség törvényi feltételei vonatkoznak.¹⁴⁴ Tehát a felelősség áttörés alapja ezek szerint, a joggal való visszaélés, a Ptk 5.§ alapján. A felelősség-áttörés beállta esetén a tag ezek után a szerződésen kívüli kártérítési felelősség törvényi feltételei szerint tartozik helytállással (okozati összefüggés, esedékesség, elévülés). A tagsági (vezető tisztségviselő, alkalmazott) a jogviszonyával, a jogi személyiséggel visszaélő természetes személy a deliktualis károkozás önálló jogcímén akkor vonható felelősségre, ha külön kártérítési felelősségi alakzat a tagot a jogi személyiségtől függetlenül önálló károkozónak minősíti és közvetlen kárfelelősségét szabályozza, megalapozza. A jogi személyiség tehát nem biztosíthat kivételek nélküli felelősségi védettséget sem a felelősség törvényi, sem esetleges szerződési korlátozása esetleg kizárása által. A csalárd és jogellenes eljárásokat, visszaéléseket nem fedheti el a jogi személyiség leple.¹⁴⁵

Amerikában nem mögöttes felelősségi alakzat van, hanem közvetlen, azaz a sérelmet szenvedett fél közvetlenül perelheti a tagot a bíróság előtt, az új Ptk. koncepciója is ehhez a megoldáshoz közelít.¹⁴⁶ Az új Ptk. tervezete kifejezetten tartalmazza azon általános szabályt, hogy a jogi személy kötelezettségeiért a saját vagyonával felel, a jogi személy tagjai pedig törvény eltérő rendelkezése hiányában a jogi személy tartozásaiért nem felelnek. Az új Ptk. tervezete továbbá változatlan szöveggel veszi át a Ptk. azon rendelkezését, amely szerint az állam maga is jogi személy, mely szerződéses, kártérítési és kártalanítási kötelezettségeiért költségvetési fedezet hiányában is köteles helytállni.¹⁴⁷ A Szakértői Javaslát szerint: A jogi személy tagja a tagsági jogviszonnyal

¹⁴² Szegedi Ítéltábla Polgári Kollégium 1/2005. sz. kollégiumi állásfoglalás módosításáról, 2.

¹⁴³ Uo. 3.

¹⁴⁴ Uo. 4.

¹⁴⁵ NOCHTA TIBOR: Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv. In: *Ünnepi Tanulmánykötet Tamás Lajos Tiszteletére*. Pécs: PTE-ÁJK, 2011, 157.

¹⁴⁶ BREHÓSZKI i.m. 11.

¹⁴⁷ <http://systemmedia.hu/index.php/cikk/597/597/A-jogi-szemelyekkel-kapcsolatos-felelossegi-kerdesek-az-uj-ptk-ban>

összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a jogi személy felelős.¹⁴⁸ Az alkalmazott, illetve a tag és a vezető tisztségviselő egyetemlegesen felel a munkáltatóval, illetve a jogi személlyel akkor, ha a kárt szándékos magatartással az alkalmazotti, illetve a tagsági vagy vezető tisztségviselői viszonyal visszaélve okozta.”¹⁴⁹

3.3. A korporációs felelősség az angol, illetőleg az észak-amerikai jogterületen

A XVIII. században a common law országok még azt a nézetet vallották, hogy a jogi személy nem követhet el bűncselekményt, tehát nincs büntető jogalanyisága, hiszen nem lehet saját akarata, amely bűnös szándékú cselekedetre késztené. A XIX. században a rohamos ipari és gazdasági fejlődés következtében a gazdasági társaságok száma igen megnőtt, így 1845-ben már bírói ítélet született a jogi személy felelősségéről, egy mulasztást feltételező negligens cselekmény miatt. 1889-re az Interpretation Actben a személy alatt már a jogi személyt is érteni kellett, végül az 1978. évi Interpretation Act elismerte a jogi személyek büntetőjogi felelősségét, aminek integráns részét képezi a mens rea, azaz a bűnös tudat, mely szándékos vagy tudatos gondatlansággal valósítható meg.¹⁵⁰

Az angol jogban a vikárius, mások magatartásáért való felelősséget¹⁵¹ és a szigorú felelősséget (strict liability) határolhatjuk el. A mai angol jogban a jogi személyek büntetőjogi felelősségének két fokozata különíthető el: egyrészt azok a bűncselekmények, amelyek elkövetéséhez nem szükséges mens rea, azaz szándékosság vagy gondatlanság.¹⁵² Itt a jogi személyek felelőssége objektív, azaz strict liability. A második fokozatba viszont azok a bűncselekmények tartoznak, melyek szándékosan vagy tudatos gondatlansággal követhetők el (common law offences), itt szükséges a mens rea megléte.¹⁵³ Megjegyzendő, hogy a jogi személyek nem követhetnek el olyan cselekményeket, amelyek kifejezetten személyhez köthetők,¹⁵⁴ mint a bigámia, vérfertőzés, hamis tanúzás, nemi erőszak.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Lábady Tamás azt mondja, hogy az ügyvezetők a személyes felelősség alól csak akkor mentesülhetnek, ha a kárt kifejezetten az ügykörükbe eső tevékenységükkel kapcsolatban okozzák, illetőleg ha e tevékenységük gyakorlása során az ilyen tisztséget betöltő személytől általában elvárható gondossággal jártak el, ezen feltételek hiányában a társaság helyett az ügyvezetők tartoznak helytállni.

¹⁴⁹ Az új Polgári Törvénykönyv, a Kodifikációs Főbizottság javaslata magyarázatokkal, 6:537.§, illetőleg 6:538.§.

¹⁵⁰ KÍGYÓSSY KÁLMÁN: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége. *Magyar Jog*, 1999/12. 753.

¹⁵¹ LIPMAN, ABIGAIL H.: Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review*, 2009/46. 361.

¹⁵² Ezek a törvényben meghatározott bűncselekmények, amelyek valamely külön norma megsértését teszik büntetendővé. Itt a mens rea hiányában a bíróság joga az, hogy eldöntse, hogy a büntethetőséghez szükséges-e mens rea vagy sem.

¹⁵³ Itt kell megemlíteni egy harmadik, kialakuló kategóriát is, nevezetesen a jogi személy által elkövetett emberölés (homicide vagy manslaughter, azaz gondatlan emberölés).

¹⁵⁴ Ezzel szemben az amerikai modell a jogi személyek felelősségét kiterjeszti azon bűncselekményekre, amelyeket kifejezetten egyének követhetnek el, mint lopás, okirat hamisítás, vesztegetés, gondatlanságból elkövetett emberölés.

¹⁵⁵ ANCA IULIA POP: *Criminal Liability Of Corporations—Comparative Jurisprudence*. 23., <http://bit.ly/Vo2MPR>

Az Egyesült Királyságban és a Commonwealth nagy részében csak az igen magas beosztású tisztségviselők cselekményei alapozzák meg a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Ez az ún. alter ego elmélet (alter ego theory) vagy más néven személy meghatározás (identification theory)¹⁵⁶ elmélete, melyet az angol jog a magánjogi tortok jogának mintájára fejlesztett tovább.¹⁵⁷

Az Egyesült Államokban a jogi személyek büntetőjogi felelősségének szabályozása szétválik állami (state law), illetőleg szövetségi (federal law) szinten. Állami szinten a Model Penal Code (MPC)¹⁵⁸ szabályozza a jogi személy büntetőjogi felelősségét. Három esetben képzelhető el a felelősség kimondása: egyrészt jelentéktlenebb, rendeletben szabályozott bűncselekményekért, amikor az alkalmazott jogkörében a jogi személy nevében járt el. Itt közvetett (vicarious) felelősség érvényesül. A második esetben a jogi személy felel a jog, törvény által előírt kötelezettség elmulasztásában megnyilvánuló bűncselekményekért. Harmadrészt a jogi személy felelős, minden büntetőjogi szabály megszegéséért, ahol a management, az igazgatóság a jogkörében, a jogi személy nevében eljárva, jóváhagyta, kérte, utasította, vagy gondatlanul figyelmen kívül hagyta a bűncselekmény elkövetését.

Szövetségi szinten az esetjogban lehet rálelni néhány általánosan elfogadott elvre, mint pl. az alkalmazottakért való felelősség elve. Ahol az alkalmazott a jogi személy érdekében vagy részére, javára cselekedett, a jogkörében, munkakörében járt el nem mentesül az egyéni felelősség alól. Összevetvén a két rendszert megállapítható, hogy a szövetségi jogban jobban érvényesül a felelősségre vonás. A Szövetségi Büntető Kódex szerint a jogi személy felelős az alkalmazott tevékenységért, ha az a ráhárított kötelezettségek, feladatok során követte el a bűncselekményt vagy a jogi személy által elfogadott, átvett cselekményért, vagy a jog által előírt kötelezettség elmulasztásáért.¹⁵⁹

Az amerikai modell vikárius felelősséget (vicarious corporate liability) állít fel a jogi személlyel kapcsolatban, s azzal érvel, hogy komplex szervezetek olyan büntetendő cselekményeket követhetnek¹⁶⁰ el, melyek túlmennek bármely adott személy egyéni felelősségén, vagy éppen tudatán.

Az amerikai jogban a szigorú bűnösségű bűncselekmények (strict liability offenses) esetében visel a vállalat vikárius felelősséget az alkalmazott által munkakörükben a vállalat javára végzett tevékenység során elkövetett bűncselekményekért. Itt az elvárhatósági standard megdönthetetlen bűnösségi vélelmet jelent (pure strict vicarious liability), azaz az aggregált felelősség egyik

¹⁵⁶ MATTHEW GOODE: Corporate criminal liability. 3, <http://bit.ly/WC7ZPj>

¹⁵⁷ ANCA IULIA POP i.m. 31.

¹⁵⁸ BECK, MATTHEW E.; O'BRIEN: Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review*, 2000/37.267.

¹⁵⁹ KÍGYÓSSY i.m. 754.

¹⁶⁰ BUSCH i.m. 99.

formájával állunk szemben. Az agregációs modell azt mondja ki, hogy, ahhoz, hogy egy adott jogi személy felelős legyen egy bűncselekményért, több személy cselekménye és bűnössége összeadható, és amennyiben az így kialakított cselekmény és bűnösség összessége megfelel a kérdéses bűncselekmény által megkívánt bűncselekményi feltételeknek, a jogi személy felelőssége megállapítható.¹⁶¹

Mindkét modellnél egy kétlépcsős eljárás valósul meg, a bíróság először azt állapítja meg, hogy a jogi személlyel munkakapcsolatban álló természetes személyek közül egy vagy több bűncselekményt követett-e el. Ha igen, akkor azt kell vizsgálni, hogy a személy és a jogi személy között fennálló munkakapcsolat olyan-e, amely felelőssé teszi a jogi személyt a természetes személy cselekedeteiért. Ez utóbbi azon múlik, melyik modellt alkalmazza a bíróság.

3.4. A környezetért való polgári és büntetőjogi felelősség és a kolontári vörösiszap katasztrófa

A polgári jogban a hatályos törvény nem tartalmaz a környezeti károkra vonatkozó, megfelelő szabályozást.¹⁶² Így a környezetveszélyeztetéssel okozott károkra a Ptk. veszélyes üzemi felelősségre vonatkozó szabályait kell alkalmazni. A polgári jog fejlődése a szerződésen kívüli károk megtérítése révén eljutott az objektív, kimentést nem tűrő felelősséig. Az adott helyzetben elvárható magatartást így felváltja egy szigorúbb mérce, azaz az elháríthatatlan külső ok keresése. Ebben az esetben a bizonyítási teher is megfordul, hiszen az üzembentartónak kell bizonyítania, hogy a kár a veszélyes üzemen kívül és elháríthatatlan okból eredt.¹⁶³ Itt fontos elhatárolást kell tenni, a veszélyes üzemi felelősségtől, hiszen a kár esetén nem a veszélyes üzemi elemet kell keresni, hanem a környezet veszélyeztetését.¹⁶⁴

Az eljáró hatóság feladata bizonyítani az okozati összefüggést, illetőleg a hatóság hajtja be az okozótól a megelőzési és helyreállítási költségeket. Az okozati összefüggés bizonyítása azonban meglehetősen nehéz, időben és térben szinte mindig elhúzódnak az ügyek, így esetleges szakértő igénybevétele elengedhetetlen.¹⁶⁵ Az objektív felelősségből adódóan a szennyező vétkességre tekintet nélkül felel az általa okozott károkért. A szennyező fizet elve alapján a környezetet terhelő tevékenység végzője mindenképp felelősséggel tartozik az okozott károkért, mégpedig teljes

¹⁶¹ BUSCH i.m. 98.

¹⁶² A 2008-ban kelt Szakértői Javaslat Felelősség a környezeti károkért címmel beemelte a törvénybe, azonban ezt az új Polgári Törvénykönyv tervezete sem tartalmazza.

¹⁶³ KOMÁROMI LÁSZLÓ: Felelősség a környezeti károkért, Megjegyzések egy európai uniós direktíva margójára, In *Békés Imre Emlékkötet*, Budapest: Szent István Kiadó, 2000. 232.

¹⁶⁴ BÁNDI GYULA: A környezetjogi felelősségről. *Belügyi Szemle*, 2005/5. 20.

¹⁶⁵ KOVÁCS ÁGNES: A polgári jogi felelősség kérdése a környezetjogban In. *Békés Imre Emlékkötet*, Budapest: Szent István Társulat, 2000. 268.

kártérítéssel.¹⁶⁶ A környezetjogban szankció lehet egyrészt a jogsértő tevékenység abbahagyása, a környezetszennyezés vagy a környezetszennyezés megszüntetése és az eredeti állapot visszaállítása. A büntetőjog fordítja a legkevesebb figyelmet a környezetvédelemre. A hatályos törvényben mindösszesen három tényállás (környezetkárosítás, természetkárosítás, környezetre veszélyes hulladék jogellenes elhelyezése) található, melyek a közrend elleni bűncselekmények egyik alcsoportjában, a közegészség elleni bűncselekményeknél kaptak helyet. Megállapítható, hogy a legtöbb környezeti bűncselekmény szándékosan követhető el, bizonyos tényállásokhoz elegendő a gondatlanság is.¹⁶⁷ Példával szemléltetvén: természetkárosítás esetén, szándékosság hiányában nem beszélhetünk bűncselekményről, de a tanúsított gondatlanság vagy akár csak az elháríthatóság megalapozza a polgári jogi jogkövetkezmény alkalmazását. Tehát a környezeti büntetőjogban főszabály szerint környezetszennyezéssel lehet környezet károsítást, mint bűncselekményt realizálni. Ha a szubjektum környezet védelmi szempontból bűnös és tevékenysége vagy mulasztása veszélyes a társadalomra, akkor is sérthet környezeti védett jogtárgyat, ha nem környezetszennyezés, hanem másféle magatartás miatt alkalmazható rá a környezeti büntetőjoganyag.

A Kolontári vörösiszap katasztrófa kapcsán mind polgári mind büntetőeljárás is indult a feltételezett elkövetőkkel kapcsolatban. Polgári vonalon kártérítési perek kezdődtek meg, míg büntetőjogi vonalon halált előidéző gondatlan közveszély okozás vétsége, különösen nagy vagyoni hátrányt meghaladó vagyoni hátrányt okozó közveszély okozás büntette, gondatlanságból elkövetett környezetkárosítás és természetkárosítás vétsége, továbbá a hulladékgazdálkodás rendje megsértése büntettének¹⁶⁸ bizonyítása a cél. A nagy kérdés az ügyben azt jelenti, hogy természeti katasztrófa vagy emberi mulasztás történt, hiszen ezen múlik, hogy kinek kell a katasztrófa áldozatainak kártérítést adnia. A károk megtérítése természetesen a károkozót terheli, erre tekintettel azonban azt kell először megállapítani, hogy a gát átszakadásáért, illetőleg az iszap okozta károkért kit terhel a felelősség. Az objektív veszélyes üzemi felelősségből adódóan a Mal-Zrt. mentesülése csak abban az esetben lehetséges, ha bebizonyosodik, hogy elháríthatatlan külső eredmény vezetett a katasztrófához, amit tekintettel a nagy esőzésekre nehéz lesz bizonyítani a bíróság előtt.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Környezeti károsodás közvetlen veszélye vagy bekövetkezése esetén először az üzemeltető köteles késedelem nélkül megtenni minden szükséges intézkedést, valamint értesíteni az illetékes hatóságot.

¹⁶⁷ JULESZ MÁTÉ: Szubjektum és felelősség - a környezetvédelem példája. *Magyar Jog*, 2012/6. 337.

¹⁶⁸ <http://www.jogiforum.hu/hirek/28255>.

¹⁶⁹ A Fővárosi Törvényszék 2012. október hónap közepén kelt közbenső, azonban nem jogerős ítéletében megállapította a Mal-Zrt. felelősségét a károkkal összefüggésben. A bekövetkezett okok a bíróság érvelése szerint nem minősülnek a cég veszélyes üzemi tevékenységén kívül eső elháríthatatlan oknak.

Amennyiben megáll az elháríthatatlan külső ok kritériuma, a cégnek, illetve biztosítójának nem kell fizetnie, a lakásbiztosító társaságoknak azonban igen.¹⁷⁰

IV. Összegzés

A bevezető részben, illetőleg a címben a dinamikát hangsúlyoztam, mely tartalmazza a régmúlt idők felelősségének vizsgálatát, a hatályos törvényi szabályozást, a jövőben hatályba lépő joganyagot és nemzetközi jogi kitekintést. Továbbá azt vizsgáltam, hogy megvalósult-e a kezdetektől napjainkig a felelősség változása. Véleményem szerint a polgári korban, amikor a két felelősségi rendszer ténylegesen szétvált, azaz a büntetőjog szubjektivizálódott, s a polgári jogi felróhatóságot, illetőleg az általában elvárható magatartást az objektív, kimentést nem tűrő felelősség váltotta fel, lényegi, hangsúlyos változás nem érhető tetten. Napjainkban a büntetőjog megmaradt a szubjektivisták felfogás mellett, míg a polgári jog a még szigorúbb objektivisták felfogást képviseli, kiemelten említve az új Ptk. Tervezetében is szereplő veszélyes üzemi felelősséget.

A büntetőjog elismeri a jogi személyek önálló jogalanyiságát, azonban csak járulékos jelleget tulajdonít neki, s az egyéni értékelés tilalma miatt nem vonja az alkalmazottat, vezető tisztségviselőt a jogi személlyel együtt felelősségre. A polgári jog kimondja a jogi személy és az alkalmazott, vezető tisztségviselő egyetemleges felelősségét a harmadik személynek okozott károk tekintetében.

A jogi személy angol-amerikai modellje és a magyar szabályozás kapcsán hangsúlyozandó, hogy a külföldi rendszerekben a károkozás ténye, bűncselekmény elkövetése a fontos. Így ha példának okáért egy gyógyszergyár, a levegőbe kiengedett káros anyaggal környezetszennyezést valósít meg, lényegtelen, hogy az alkalmazott, vezető tisztségviselő vagy a jogi személy követte el a jogellenes magatartást, a jogi személy mindenképpen felelősségre vonásra kerül. Az angol-amerikai szabályozás nem állapít meg egyetemlegességet, úgy, mint az új Ptk. Tervezete. Ebben az esetben a jogi személlyel szemben pénzbüntetést alkalmaznak, szabadságvesztést tehát nem. Így ezen szankciós nem hasonlóságot mutat a polgári jogi reparációs következménnyel.

Álláspontom szerint a magyar jognak, még inkább a szigorítás irányába kell hatnia, mert a büntetések, szankciók nem érik el a kívánt preventív hatást a hatályos törvényi szabályozás alapján. A büntetőjogban, különös tekintettel az élet- és testi épség elleni bűncselekményeknél, javaslom a büntetési tételkeretek alsó határának emelését, illetve a polgári jogban a kártérítés mértékének növelését. Véleményem szerint így ezen változtatásokkal jobban elérhető a visszatartó hatás.

¹⁷⁰ RIXER ÁDÁM: A vörösiszap-katasztrófa miatti felelősség. In: *Tanka Emlékkötet*, Budapest: KRE-ÁJK, 2011, 43.

IRODALOMJEGYZÉK

- ASZTALOS LÁSZLÓ: Szankció és felelősség a polgári jogban In. *ASZTALOS: A polgári jogi felelősség feltételei és fokozatai*. Budapest: Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1980.
- BÁNDI GYULA: A környezetjogi felelősségről. *Belügyi Szemle*, 2005/5.
- BELOVICS ERVIN: *A büntethetőséget kizáró okok*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2009.
- BELOVICS ERVIN: A jogellenesség és a társadalomra veszélyesség konfliktusa. *Iustum Aquum Salutare*, 2007/3.
- BELOVICS—BÉKÉS—BUSCH: *Büntetőjog Általános Rész*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2009.
- BÉKÉS IMRE: *A gondatlanság a büntetőjogban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- BERKES GYÖRGY: A büntetőjogi felelősség feltételei. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2002/3.
- BUSCH BÉLA: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. In. *Békés Imre Emlékkötet*. Budapest: Szent István Kiadó, 2000.
- EÖRSI GYULA: *A jogi felelősség alapproblémái*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1961.
- GELLÉR BALÁZS: Gondolatok az új Btk. tervezetének margójára. *Közszolgálat*, 2012/6.
- JOBÁGYI GÁBOR—FAZEKAS JUDIT: *Kötelmi jog*. Budapest: Szent István Társulat 2010.
- JULESZ MÁTÉ: Szubjektum és felelősség—a környezetvédelem példája. *Magyar Jog*, 2012/6.
- KÍGYÓSSY KÁLMÁN: A jogi személyek büntetőjogi felelőssége. *Magyar Jog*, 1999/12.
- KOMÁROMI LÁSZLÓ: Felelősség a környezeti károkért, Megjegyzések egy európai uniós direktíva margójára. In *Békés Imre Emlékkötet*, Budapest: Szent István Kiadó, 2000.
- KOVÁCS ÁGNES: A polgári jogi felelősség kérdése a környezetjogban. In. *Békés Imre Emlékkötet*, Budapest: Szent István Társulat, 2000.
- KÖHALMI LÁSZLÓ: A jogi személy büntetőjogi felelőssége. *Collega*, 2000/2.
- LANDI BALÁZS: *Kit támogat a jog a polgári jogi felelősség körében? —avagy valóban érvényesül-e a magánjogi deliktum elve?*
- LÁBADY TAMÁS: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Polgári Törvénykönyvben, *Polgári Jogi Kodifikáció* 2001/4-5.
- LÁBADY TAMÁS: *A deliktuális felelősség néhány kérdése az új Ptk. tervezetében*. 29. Jogász Vándorgyűlés, Pécs 2010. 190.
- LIGETI KATALIN: Az új Btk általános részének koncepciója. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2006/1.
- MARTON GÉZA: *A polgári jogi felelősség*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó Vállalat, 1992.
- MÉSZÁROS ÁDÁM: *Büntetőjogi Kodifikáció alkonyán és hajnalán*. Pécs: Virágmandula Kft, 2011.

- NAGY FERENC: A bűncselekmény törvényi fogalmáról jogösszehasonlító kitekintéssel. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2001/1.
- NOCHTA TIBOR: Az állandóan változó polgári jog és az új Polgári Törvénykönyv. In. *Ünnepi Tanulmánykötet Tamás Lajos Tiszteletére*. Pécs: PTE—ÁJK, 2011.
- PETRIK FERENC: *Kártérítési jog*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2002.
- RIXER ÁDÁM: A vörösiszap-katasztrófa miatti felelősség. In. *Tanka Emlékkötet*, Budapest: KRE—ÁJK, 2011.
- SÁNTHA FERENC: *A jogi személy büntetőjogi felelősségéről*. Budapest: KJK—Kerszöv, 2002.
- SÓLYOM LÁSZLÓ: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest: Akadémia Kiadó, 1977.
- SZALMA JÓZSEF: *Szerződésen kívüli (deliktualis) felelősség*. Budapest-Miskolc: ELTE—ÁJK—Bíbor Kiadó, 2008.
- UJVÁRI: *A jogos védelem megítélésének új irányai*. Budapest: Ad Librum Kiadó, 2009.
- VÉKÁS LAJOS: *Az új Polgári Törvénykönyv Bizottsági javaslata magyarázatokkal*. Budapest: Complex Kiadó. 2012.
- VÉKÁS LAJOS: *Kézikönyv az új Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest: Complex Kiadó, 2009.
- VÉKÁS LAJOS: *A szerződésszegési kártérítési jog javasolt szabályai*. 29. Jogász Vándorgyűlés, Pécs 2010.
- VÉKÁS LAJOS: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél In. SÁRKÖZY TAMÁS—VÉKÁS LAJOS: *Eörsi Gyula emlékkötet*. Budapest: Hvg-Orac Kiadó, 2002.
- VILÁGHY MIKLÓS—EÖRSI GYULA: *Magyar polgári jog*, I. kötet. Budapest: Tankönyvkiadó, 1965.
- ZAJTAY IMRE: Jogellenes cselekményért való magánjogi felelősség. *Polgári jog*, 1936/11.

Internetes hivatkozások:

- <http://ujbtk.hu/a-tarsadalomra-veszelyesség-fogalma-a-bunteto-anyagi-kodexekben/>
- <http://jesz.ajk.elte.hu/fantoly6.html>
- <http://ujbtk.hu/dr-barnoczki-peter-a-hitelintezetek-mint-jogi-szemelyek-buntetojogi-felelossegenek-kialakulasa/>
- <http://www.jogiforum.hu/hirek/28255>

Külföldi hivatkozások:

ANCA IULIA POP: *Criminal Liability Of Corporations—Comparative Jurisprudence*, <http://digitalcommons.law.msu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1115&context=king>

BECK, MATTHEW E.; O'BRIEN: Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review*, 2000/37.267.

LIPMAN, ABIGAIL H.: Corporate Criminal Liability. *American Criminal Law Review*, 2009/46.

MATTHEW GOODE: Corporate criminal liability. 3, www.aic.gov.au/medialibrary/publications/proceedings/26/goode.pdf

Hivatkozott jogszabályok:

1959. évi IV. törvény

1978. évi IV. törvény

2001. évi CIV. törvény

2012. évi C. törvény.